

Günümüzde Tarım Ürünlerinin Zekât (Öşür) Nisabının Kilogram Bakımından Tek Bir Rakam Olarak Belirlenmesinin İmkânı

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 21 Haziran 2023 Kabul Tarihi: 08 Mart 2024

✉ **Bilal Esen**

Dr. / PhD.

DİB / Presidency of Religious Affairs

<https://ror.org/007x4cq57>

<https://orcid.org/0000-0002-3549-6152>

bilal.esen@diyanet.gov.tr

Öz

Tarım ürünlerinin zekât nisabı konusunda gündeme gelen “vesk”, tarihte bir hacim ölçüsüdür ve günümüzde uygulamadan kalkmıştır. Geçmişte hacim ölçüleriyle ölçülen tarım ürünlerinin neredeyse hepsi artık tartılmaktadır. Veskin karşılığını hem tarihteki hem de günümüzdeki ağırlık ölçüleri bakımından tespit etmede birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Ayrıca günümüzde tarım ürünlerinin zekât nisabının tek bir kilogram olarak veya ürününe göre farklı kilogramlarla belirlenmesi şeklinde yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Makalede, eski ölçülerin günümüzdeki karşılıklarına ilişkin şimdikiye kadar yapılan çalışmalar incelenmiş, ardından İslâm dünyasındaki ilgili ve yetkili kurumların tarım ürünlerinin zekât nisabını belirleme yöntemleri ve bu noktada ortaya çıkan problemler tartışılmıştır. Böylece hem fıkıh birikimiyle uyumlu hem de günümüzde zekât verecek kişilerin kolaylıkla uygulayabileceği bir ölçünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada, tarım ürünlerinin zekât nisabını her üründe kilogram cinsinden farklı farklı ilan etmek yerine, tek bir kilogram şeklinde ilan etmenin mümkün olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Zekât, Nisap, Tarım Ürünleri, Vesk, Öşür.

Bu makale CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Possibility of Determination the Zakat (Ushr) Nisab for Agricultural Products as a Single Number in Kilogram Today

Research Article

Received: 21 June 2023 Accepted: 08 March 2024

Abstract

The “wasq” that is used in connection with the zakat nisab of agricultural products was a measure of weight that was in use in the past and is no longer in use today. Almost all agricultural products that were previously measured by volume are now measured by scale. There are many different approaches to determining the equivalent of WASQ in terms of weight measurements, both historically and today. Currently, various methods exist for calculating the zakat nisab of agricultural goods. This may involve a single kilogram or varied kilograms, depending on the type of product. This article explores the existing research on the modern counterparts to the historical measurements, followed by an analysis of the approach used by authorized institutions in the Islamic world when determining the zakat nisab for agricultural products and the challenges they face. The intended purpose is to offer a measure that aligns with fiqh and is easily applicable for zakat givers today. It is concluded that determining the zakat nisab for agricultural products as a standard of single kilogram is feasible than separate values for each product.

Keywords: Islamic Law, Fiqh, Zakat, Nisab, Agricultural Products, Wasq, Ushr, Tithe.

Summary

In the historical process, Islamic jurists have long debated the definition of ancient volume and weight measurements, as well as how to determine their equivalents using other units of measurement. These differences result in the determination of the “ushr nisab” being different today.

The High Board of Religious Affairs in Türkiye previously issued a fatwa based on the *ijtihad* of Abu Hanifa. The fatwa stated that a certain nisab is not required for ushr. In a 2001 fatwa, it was declared that the ushr becomes necessary only if the product reaches the nisab amount. In subsequent studies published on behalf of the Board, the nisab amount threshold was expressed as ‘approximately 650 kg’ in some instances, and ‘between 650-1000 kg’ or ‘between 653-1000 kg’ in others. However, these figures do not align with the numbers generated by the Board’s original and detailed calculations in the past. Previously, the Board had determined that the amount of charity (*sadaqah al-fitr*) equivalent to 1 “sa” is 2920 grams. Based on this calculation, the required weight of five wasq (ushr nisab) equivalent to 300 sa’ should have been 876 kg. This weight must be consistent across all products.

Initially, it may seem fitting to convert the previous volume measure, wasq, to a modern-day unit, such as liter, and estimate the weight of this volume for each product. However, there are several historical disputes, and current debates surrounding the data upon which each claim is based. However, if the wasq is converted to liters and different kilograms are determined as nisab for each product based on their specific weights when measured in liters, multiple nisab values will arise for different products. This will create difficulties and confusion for both the taxpayers and the clergy who will provide guidance. The principles of banishing difficulties and “*maslaha*” enable the determination of a single weight in kilograms as nisab, which can be applied to all products currently weighed, even if they were previously measured by volume. Historically, the *ulama* determined a single number for converting sa’ and wasq to either ‘ritl’ or ‘dirham’, rather than determining separate values for each product. An example of the determination made by Hanafis is that 1 sa’ equals 8 ritl (1040 dirhams) for all products. Similarly, the High Board of Religion Affairs did not differentiate between wheat and other commodities while calculating the amount equivalent to 1 sa’ for *sadaqah al-fitr* in the past. The same was determined as 1040 dirhams and 2920 grams. Continuing this approach could enable the explanation of a single kilogram amount as the nisab value valid for all products. In fact, it is supported by the

majority of fatwa authorities and zakat institutions in Islamic countries who declare the nisab of ushr as a single figure in kilograms.

In conclusion, a) it is possible to determine a single weight in kilograms as the nisab of ushr for all durable products that were previously measured by volume but are now measured by weight, according to the viewpoint of fiqh. Once accepted in principle, it is important to clearly determine the declared nisab amount. This article reveals that reaching an agreement on a single number is impossible. Hence, it is suitable for each fatwa authority to determine a specific number according to their calculations. For instance, the High Board of Religious Affairs in our country may decide to set the nisab at 876 kg based on their own past calculations. b) For durable products that were historically measured by volume and are still measured this way in some countries, it is not mandatory to determine the nisab in kilograms. Instead, one may use measurements such as liters or 'gantang'. c) For products that are not durable or are durable but not measured by volume, their nisab amount can be determined based on cost instead of weight or volume. Currently, there are several options available, including using the nisab cost of the least expensive or moderately-priced product, or that of the most commonly cultivated product grown in the country as a reference point. Further research is needed to determine which option is best.

Giriş

Tarımsal ürünlerden verilen zekât anlamında *öşür*; vücûbiyet bakımından belli şartlara bağlıdır. Bu noktada tartışılan hususlardan biri, ürünün belli bir miktara ulaşmasının şart olup olmadığıdır. Fıkıh geleneğinde ortaya çıkan iki temel görüşten birine göre ürünün belli bir miktara ulaşması şarttır; aksi halde öşür vermek gerekmez. Fukahânın çoğunluğu ve Hanefîlerden de İmâmeyn bu görüştedir. Diğer bir görüşe göre ise ürünün belli bir miktara ulaşması şart değildir; çıkan ürün ne kadar olursa olsun öşürünü vermek gerekir. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) gibi bazı fakihler bu görüşte olup Hanefî mezhebinde İmameynin görüşü değil bu görüş benimsenmiştir.¹ Ürünün belli bir miktara ulaşmasını şart kabul edenler, beş *vesk* miktarına ulaşmadıkça öşür gerekmediğini ifade eden hadislerle dayanmaktadır. Diğer fukâha ise bu hadisleri öşürle ilgili umûmî ve kat'î nasları tahsis edecek kuvvette görmemektedirler.²

Öşür mükellefiyetinin doğması için ürünün ulaşması gereken asgari miktar, *nisap* kavramıyla ifade edilmektedir ki, nisap; “Vücubiyetin, ibtidaen taallük ettiği şeydir.”³ veya “Malın, daha azında zekât gerekmeden miktarıdır.”⁴ gibi ifadelerle tarif edilmektedir. Nisabı şart koşan fakihlerin çoğunluğu, öşre tabi ürünleri sınırlı sayıda tutmaktadırlar. Onlara göre sebze ve meyve türünden olan yaş/taze ürünlerde öşür gerekli olmamakta, sadece dayanıklı olan, yani uzun süre çürümeden kalabilen ve stoklanabilen ürünlerden öşür gerekmektedir. Dayanırlılığa ilaveten, bazı mezheplerde ürünün gıda maddesi olması, kuru olması veya *vesk/keyl* ile ölçülüyor olması gibi şartlar da bulunmaktadır.⁵ Bu şartlar öşre tabi ürünlerin kapsamını sınırlamaktadır. Ebû Hanîfe'ye göre ise hiçbir üründe nisap şart

¹ 'Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986), 2/59; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dârü'l-Hadis, 1425/2004), 2/27.

² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/27-28.

³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye - Medine: Dârü's-Sirac, 1431/2010), 2/323.

⁴ Ebû Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed en-Nesefî, *Tilbetü't-talebe fi'l-istilâhâti'l-fikhiyye* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1416/1995), 91; “Nisâb”, *el-Mevsûâtü'l-fikhiyye* (Küveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.), 40/318.

⁵ Bk. Ebü Zekerriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 5/451-456; Muhammed b. Yûsuf Ebi'l-Kâsim el-Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl şerhu Muhtasari Halîl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1994),

olmadığı gibi, “yerden çıkıp tarlalarda yetişen ve arazinin değerlendirilerek mahsul elde edilmesi amacıyla ziraatı yapılan bütün ürünler”den öşür gerekir.⁶ İbn Rüşd’ün (ö. 595/1198) belirttiğine göre, mezheplere bağlı olan veya olmayan tüm fakihlerin görüşleri dikkate alındığında, öşre tabi olduğu konusunda ittifak bulunan ürünler, tahıllardan buğday ve arpa, meyvelerden de kuru üzüm ve hurmadır. İbn Kudâme (ö. 620/1223) de bu dört ürün konusunda icmâ bulunduğunu ifade etmektedir.⁷ Hâlbuki İbn Hazm (ö. 456/1064) kuru üzümünden öşür gerekmediğini savunmakta, bu konudaki icmâ iddiasını reddederek Kâdî Şüreyh’in (ö. 80/699 [?]) ve Şa’bî’nin (ö. 104/722) de aynı kanaatte olduklarını aktarmaktadır. Bu görüş dikkate alındığında, öşür gerektiği konusunda hakkında ittifak bulunan tarım ürünleri sadece üç tanedir.⁸ Hangi tarım ürünlerinin öşre tabi olduğu hususunda çerçeveyi en geniş tutanın Ebû Hanîfe olduğunu, ardından sırasıyla İmâmeynin, Hanbelîlerin, Mâlikîlerin ve Şâfîilerin geldiğini söylemek mümkündür.

Öşre tabi ürünlerde cumhur tarafından ileri sürülen dayanıklılık şartı, yaş/taze ürünleri genel olarak nisap konusunun dışında bırakmıştır. Ayrıca dayanıklı tarım ürünleri, asr-ı saadette *vesk* ile ölçülüyor (keylî) olduğundan, nisap, asıl olarak keylî olan ürünlerde söz konusudur. Keylî olmayan ürünlerde nisap konusunu ele alanlar ise özellikle Hanefîlerden İmâmeyndir. Zira onlara göre keylî olmasa bile dayanıklı olan her üründen zekât gerekir. Bu iki imam keylî olan ürünlerde nisabın beş *vesk* olduğunda ittifak ederken keylî olmayanların nisabında ise ihtilaf etmişlerdir. İmam Ebû Yûsuf’a göre bu ürünlerde nisap, keylî olan ürünlerden değeri en düşük olanının beş veskinin kıymetidir. İmam Muhammed’e göre ise bu ürünlerden her biri hangi ölçüyle ölçülüyor ise nisabı, o ölçünün beş katıdır. Örneğin safranın nisabı beş *mendir*.⁹ Hanbelîlerde de, keylî olmayan pamuk ve safran gibi ürünlerden öşür gerekeceği şeklinde bir görüş bulunmaktadır. Bu görüş sahiplerinin, keylî olmayan ürünlerde nisabı, ağırlık bakımından hesapladığı dolayısıyla 5 veskin karşılığı olan 1600 ritli bu ürünlerde nisap

3/120; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni* (Kahire: Mektebetü’l-Kahire, 1388/1968), 3/6.

⁶ Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed es-Semerkanî, *Tuhfetü’l-fukahâ* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1414/1994), 1/321; Kâsânî, *Bedâi’*, 2/58-61.

⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2/11, 14-15; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3-3.

⁸ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî İbn Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsâr* (Beyrut: Dâru’l-Fıkr, ts.), 4/12, 25-28.

⁹ Kâsânî, *Bedâi’*, 2/61; Men, müd ile aynı ağırlıkta eski bir ağırlık ölçüsü olup iki ritli denktir. Ritl hakkında ileride bilgi verilecektir. Bk. Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ale’d-Dürri’l-muhtâr* (Riyad: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 1423/2003), 3/320; Cengiz Kallek, “Men”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/105.

kabul ettiği nakledilmektedir.¹⁰ Kısacası, tarihte öşür nisabının tespiti, asıl olarak, dayanıklı olan tarım ürünleriyle ilgilidir.

Nisap tartışmasının günümüzdeki en önemli problemlerinden biri, dayanıklı olan ve geçmişte de keyfî olan ürünlerin artık genellikle kilogram ve katları şeklinde ağırlık ölçüleriyle tartılıyor olmasıdır. Bu da geçmişteki vesk ölçüsünü günümüzdeki ölçülere çevirme problemini gündeme getirmektedir. Hadislerde ağırlığa değil hacme itibar edildiği dolayısıyla günümüzde de nisabın hacim olarak belirlenmesi gerektiği ileri sürülecek olursa, veskin önce litre ve katlarına çevrilmesi gündeme gelecektir. Ancak hacimle ölçme artık neredeyse sona erdiğinden bunun devamında yine bu kadar litre çeken her bir ürünün ağırlığının kilograma çevrilmesine ihtiyaç duyulacaktır. Böylece her ürünün nisabı litre bakımından aynı olsa bile kilogram yönüyle farklı olacak, nisapla ilgili çok sayıda rakam ortaya çıkacaktır. Ayrıca her bir ürünün de kendi içinde farklı çeşitleri ve bunların da farklı ağırlıkları olabildiği göz önüne alınacak olursa, rakam farklılığı daha da artacaktır. Dolayısıyla veskin karşılığını litre olarak belirlemek, her bir ürünün nisabını kilogram bakımından ayrı ayrı tespit etmek; veskin karşılığını tek bir kilogram olarak belirlemek ise bütün ürünler için tek bir kilogramı nisap kabul etmek anlamına gelecektir.

Çalışmada, günümüz fetva mercilerince genellikle öşürde nisap şartının kabul edilmesi dikkate alınarak, *beş vesk* ölçüsünün zamanımızda hangi ölçü ya da tartıyla ifade edilmesinin uygun olacağı meselesi üzerinde durulmaktadır. Zekât ve öşür nisaplarını, amaç ve gaye gibi açılardan değerlendiren ve ekonomik şartlara göre belli bir hayat standardının veya asgari geçim endeksi gibi verilerin bütün mallarda nisap kabul edilmesini öneren görüşler bulursa da¹¹ bunlar günümüzdeki yetkili fetva mercileri tarafından tercih edilmediğinden konunun bu yönü tartışılmayacaktır.

Öte yandan zamanımızda bir taraftan İmâmeyn gibi öşürde nisabı şart gören diğer taraftan da Ebû Hanîfe'nin görüşü doğrultusunda yaş/taze sebze ve meyveler de dâhil bütün tarım ürünlerinin öşre tabi olduğunu savunan eklektik bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Örneğin ülkemizdeki Din İşleri

¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/8.

¹¹ Bu görüşlerin tasnifi için bk. Osman Güman, “Zekât Nisap Değerlerinin Güncellenmesi”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 03-04 Aralık 2016* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 697 vd.; Yunus Vehbi Yavuz, “Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri* (Bursa: Kurav Yayınları, 2006), 79 vd.

Yüksek Kurulu,¹² Küveyt'teki Beytü'z-Zekât kurumu,¹³ Mısır'daki Dârü'l-İftâ¹⁴ ve Sudan'daki Dîvânü'z-Zekât kurumunun¹⁵ yaklaşımları böyledir. Bu yaklaşımın, dayanıklı olmayan sebze ve meyveler ile geçmişte dayanıklı olduğu halde keylî olmayan ürünlerin nisabını nasıl belirleyecekleri hususu çağımızın problemlerindedir. Diğer yandan Malezya ve Sudan gibi bazı ülkelerde ürünlerin ölçümünde ağırlık ölçüleri yanında *rubu'* ve *gantang* gibi hacim ölçüleri de halen kullanılabilmektedir.¹⁶ Tüm bu hususlar dikkate alındığında günümüzde öşür nisabını tespitite şu boyutların bulunduğu görülmektedir:

a) Dayanıklı olup tarihte keylî olan ve günümüzde ağırlık ölçüsüyle tartılan ürünlerde nisap,

b) Dayanıklı olup tarihte keylî olan ve günümüzde kile ve litre gibi hacim ölçüleriyle ölçülen ürünlerde nisap,

c) Dayanıklı olmayan, dolayısıyla keylî de olmayan veyahut da dayanıklı olduğu halde tarihte keylî olmayan ürünlerde nisap.

Çalışmamızda esas olarak (a) ve (b) maddelerindeki nisap üzerinde durulacaktır. Yukarıdaki (c) maddesindeki nisap genellikle (a) maddesine bağlı kabul edilmekte ve kıymet bakımından belirlenmektedir. Zira söz konusu kıymetin belirlenmesi, öncelikle 5 veskin günümüzde kaç kilo veya litreye tekabül ettiğinin tespitine bağlıdır. Kıymete göre belirleme Ebû Yûsuf'un yukarıda değindiğimiz görüşüne yakın olup günümüz fetva mercilerinden, keylî olmayan ürünlerin de öşre tabi olduğunu savunanlar, genellikle bu görüşü esas almaktadırlar. Bu görüşü esas alanlardan bir kısmı, nisabı beş vesk olan ürünlerden değeri en düşük olanının kıymetini; kimisi ise orta değerde olanının kıymetini dikkate almaktadır.¹⁷ İmam Muhammed'e ait görüşün tercih edildiğine ise rastlanmamıştır. Dolayısıyla günümüzde öşür nisabıyla ilgili meselelerin çözümü öncelikle (a) ve (b) maddelerinde belirtilen nisabın güncellenmesine bağlıdır.

¹² Bk. Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), *Fetvalar* (İzmir: DİB Yayınları, Aralık 2018), 243-245.

¹³ Beytü'z-Zekât, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât ve's-sadakât ve'nüzûr ve'l-keffârât* (Küveyt: Beytü'z-Zekât, 1440/2019), 103-104, 106.

¹⁴ Dârü'l-İftâ el-Mısıriyye, "Zekâtü fâkîheti'l-mancû" (Erişim 19 Mart 2023); Dârü'l-İftâ el-Mısıriyye, "Zekâtü'z-zürû'i ve's-simâr ve sûretü ihrâcihâ" (Erişim 10 Ocak 2023).

¹⁵ Dîvânü'z-Zekât es-Sûdânî, "Zekâtü'z-zürû'i ve's-simâr" (Erişim 01 Nisan 2023).

¹⁶ İsmail Yalçın, "Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 20/2 (Aralık 2016), 259; Necdet Şensoy, "Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât: Malezya Zekât Sandığı Örneği", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât: Tartışmalı İlmî Toplantı 17-18 Kasım 2007* (Ensar Neşriyat - İSAV, 2008), 97, 100; Dîvânü'z-Zekât es-Sûdânî, "Zekâtü'z-zürû'i ve's-simâr".

¹⁷ DİYK, *Fetvalar*, 243; Beytü'z-Zekât, *Ahkâm ve fetâva'z-zekât*, 105; Yûsuf el-Karadâvî, *Fikhü'z-zekât* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1424/2003), 1/403.

Çalışmanın amacı, öşür nisabı konusunda hem fıkıh birikimiyle uyumlu hem de günümüzde öşür mükelleflerinin kolaylıkla uygulayabileceği bir ölçünün ortaya konmasına katkı sağlamaktır.

Makalede, eski ölçülerin günümüzdeki karşılıklarına ilişkin şimdiye kadar yapılan çalışmaların incelenmesi, İslâm dünyasındaki ilgili ve yetkili kurumların öşür nisabını nasıl belirlediklerinin tespiti ve getirilen önerilere dair problemlerin ortaya konulması gibi yöntemlere başvurulmuştur.

Konuyla ilgili olarak çağımızda yapılmış bazı özel çalışmalar bulunmaktadır. Yurt dışında Muhammed Necmeddin el-Kürdî tarafından yapılan *el-Mekâdirü's-şer'iyye ve'l-ahkâmü'l-fikhiyyeti'l-müteallikati bihâ* isimli çalışma bunlardan biridir. Yine Küveyt'te bulunan Beytü'z-zekât kurumun tertiplelediği bazı toplantılarda şer'î ölçülerin günümüzdeki karşılıklarına ilişkin bazı sunumlar yapılmış ve bunlar yayımlanmıştır. Ayrıca zekât konusunda eser kaleme alan müellifler ile çeşitli ülkelerdeki fetva mercilerinin ve zekâtla ilgili resmi kuruluşların nisap konusunda yaptıkları açıklamalar, değerlendireceğimiz başlıca verilerdendir. Ülkemizde de dinî konularda toplumu aydınlatma görevini yürüten Din İşleri Yüksek Kurulu'nun arşivi¹⁸ bu konuda bazı veriler sunmaktadır. Söz konusu arşiv, özellikle Cumhuriyet döneminde eski ölçülerden yeni ölçülere geçiş noktasında önemlidir. Yine aynı Kurul tarafından 2021 yılında düzenlenen *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı XI: Öşür Hesaplamalarıyla İlgili Güncel Dinî Meseleler* adlı toplantıda öşürde nisap konusuyla ilgili bazı tebliğler sunulmuş olup bunlar yayınlanmış durumdadır. Bu tebliğlerden birinde Temel Kacı, öşürde nisap konusunu ve şer'î ölçülerin geçmişteki ve günümüzdeki karşılıklarını detaylı biçimde ele almış ve öşür nisabının günümüzde kaç kilograma tekabül edeceğini hesaplamaya çalışmıştır. Bu esnada nisabın, her üründe farklı kilogram olarak değil tek bir kilogram olarak ilan edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Detaylandırmamakla birlikte tek bir kilogramın nisap olarak ilan edilmesinin “daha işlevsel olacağı” şeklinde Kacı'nın kısa bir gerekçesi bulunmaktadır.¹⁹ Diğer bir tebliğde Abdulmelik Kutluay öşür nisabı konusundaki birçok meseleyi ele almanın yanında, her bir ürün için kilogram bakımından ayrı ayrı nisap belirlenmesini teklif etmiştir. Gerekçe ise veskin kilogram karşılığının her üründe farklı olmasıdır.²⁰

¹⁸ Söz konusu arşivdeki öşürle ilgili kararlardan bu makalede yararlanabilmek için Din İşleri Yüksek Kurulu'na başvurulmuş olup 16.08.2023 tarihli ve E-69942030-605.01-4095862 sayılı yazı ile izin alınmıştır.

¹⁹ Temel Kacı, “Öşre Tâbi Ürünlerin Nisabı”, *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı XI: Öşür Hesaplamalarıyla İlgili Güncel Dinî Meseleler* (Ankara: DİB Yayınları, 2022), 127, 139.

²⁰ Abdulmelik Kutluay, “Farklı Tarım Ürünlerine Göre Öşür Nisabının Tespiti”, *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı XI: Öşür Hesaplamalarıyla İlgili Güncel Dinî*

Çalışmamızda, Kacır ve Kutluay'ın çalışmalarından farklı olarak, özellikle nisabın her üründe farklı bir kilogram olarak belirlenmesinin problemleri ortaya konulacak, sonra nisabın tek bir kilogram olarak kabul edilmesinin fikhî imkânı aranacak ve bunun bazı gerekçeleri detaylandırılacaktır.

1. Öşür Nisabını İlgilendiren Eski Ölçüler ve Karşılıklarını Belirlemede Farklı Yaklaşımlar

1.1. Vesk ve Sâ‘

Hadislerde öşür nisabı için zikredilen ölçü beş vesktir.²¹ *Vesk* (الوسق), o devirlerde tahıl gibi katı gıda maddelerinin ölçümünde kullanılan bir ölçek olup “Bir deve yüküdür ki, bu da altmış sâ‘dır.”²² biçiminde, yani sâ‘ dikkate alınarak tarif edilmektedir. Sâ‘ ise özellikle sadaka-i fıtır konusunda gündeme gelmekte olup bunun alt katı *müd’*dür. Literatürde bu gibi hacim ölçüleri *keyl*, *mikyâl/mekâyil*; bunlarla ölçülenler ise *keyli* veya *mekil/mekilât* diye anılmaktadır.²³ Bu bağlamda farklı coğrafyalarda *kile* kavramının bulunduğu bilinmektedir.²⁴

Tarihi süreçte vesk gibi hacim ölçülerinin neye tekabül ettiğini belirleme ve sonraki nesillere aktarma hususunda araya ağırlık ölçüleri girmiştir. Bu esnada *miskal/dinar*, *dirhem rıtl*, *kırat* ve *habbe* gibi ölçüler gündeme gelmiştir ki, bunlar birbirinin alt veya üst katları mahiyetinde ağırlık ölçüleri olup *vezn* veya *mizân/mevâzîn*; bunlarla ölçülenler ise *vezni* veya *mevzûnât* gibi isimlerle anılmaktadır.²⁵

Gerek *keyl* gerekse *vezn* türünden olan ölçülerden her birinin diğer ölçülerden karşılıklarını tespit etme konusunda öteden beri mezhepler ve fakihler arasında farklılıklar söz konusu olmuştur. Bu farklılıklar,

Meseleler (Ankara: DİB Yayınları, 2022), 153, 179; Bu çalışmanın genişletilmiş hali için ayrıca bk. Abdülmelik Kutluay, “Günümüz Ölçü Birimlerine Göre Tarım Ürünlerinin Zekât Nisabının Tespiti”, *Darulfunun İlahiyat* 33/1 (Haziran 2022), 209-245.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422), “Zekât”, 42; Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi’l-Türâsi’l-Arabî, ts.), “Zekât”, 1-6; Süleymân b. Eş‘as b. İshâk el-Ezdi es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenu Ebî Dâvûd*, nşr. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabellî (b.y.: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009), “Zekât”, 2.

²² Neseî, *Tilbetü’l-talebe*, 96.

²³ “Keyl”, *el-Mevsûatü’l-fikhiyye* (Küveyt: Vizâratü’l-Evkâf ve’ş-Şüûni’l-İslâmiyye, ts.), 35/177; “Mekâdir”, *el-Mevsûatü’l-fikhiyye* (Küveyt: Vizâratü’l-Evkâf ve’ş-Şüûni’l-İslâmiyye, ts.), 38/295.

²⁴ Cengiz Kallek, “Kile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/568; Keyli olan ürünleri tartılan ürünlerden ayırmak için “ölçülerek mübadele edilen” kavramını kullanan bir çalışma için bk. Vecdi Akyüz, *Zekât* (İstanbul: İz Yayıncılık, ts.), 423.

²⁵ “Mekâdir”, 38/305; “Mizân”, *el-Mevsûatü’l-fikhiyye* (Küveyt: Vizâratü’l-Evkâf ve’ş-Şüûni’l-İslâmiyye, ts.), 39/400; “Vezni”, *el-Mevsûatü’l-fikhiyye* (Küveyt: Vizâratü’l-Evkâf ve’ş-Şüûni’l-İslâmiyye, ts.), 43/136.

günümüzde de öşür nisabının kişi ve kurumlar tarafından farklı farklı ilan edilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla öncelikle fıkıh geleneğinde ortaya çıkan mezheplerin, ölçülerle ilgili kabullerini ardından günümüzdeki farklı yaklaşımları aktarmak yerinde olacaktır.

1.2. Fıkıh Mezheplerinin Ölçülerle İlgili Kabul Ettiği Karşılıklar

Bir veskin altmış sâ', bir sâ'ın da dört müd olduğunda öteden beri ittifak vardır. Bunların dışındaki ayrıntılarda ise birçok ihtilaf bulunmaktadır.

Hanefilere göre 1 müd, 2 rıtl; 1 sâ', 8 rıtl iken, cumhura ve Ebû Yûsuf'a göre 1 müd, 1 tam ve 1/3 (1,3) rıtl; 1 sâ' ise 5 tam ve 1/3 (5,3) rıtl etmektedir. Bu kabuller sonucunda beş vesk, genel olarak Hanefilere göre 2400 rıtl iken diğerlerine göre 1600 rıttır.²⁶ Ebû Yûsuf'un hangi görüşte olduğuna dair bazı farklı yorumlar bulunsa da Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in 1 sâ'ı 8 rıtl kabul ettiğinde şüphe yoktur.²⁷

Rıtl denilince, bir ağırlık ölçüsü akla gelmektedir. Fakat 1 rıtlın kaç dirheme karşılık geldiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı Hanefî kaynakları 1 rıtlın kaç dirhem ağırlığında olduğu hususunda mezhep içinde ihtilaf bulunduğunu aktarmakla birlikte, ilerleyen asırlarda Hanefîler içinde gittikçe yerleşen yaklaşıma göre 1 rıtl, 130 dirhemdir. 1 sâ' da 8 rıtl kabul edildiğine göre, 1 sâ'ın dirhem olarak karşılığı $8 \times 130 = 1040$ dirhemdir.²⁸

Şâfiîlerden Râfî (ö. 623/1226) ve Gazzâlî (ö. 505/1111) de 1 rıtlın 130 dirhem olduğunu kabul etmektedirler. İçlerinde farklı görüşler bulunsa da, genel olarak 1 rıtl, Şâfiîler ve Hanbelîlere göre 128 tam ve 4/7 (128,57) dirhem, Mâlikîlere göre 128 dirhemdir. Çeşitli kaynaklarda 1 rıtl için 129 veya 180 dirhem gibi farklı rakamlar da verilmektedir. Rıtlın karşılığını miskal ile belirterek 90 miskal veya 125 miskal gibi rakamlar verenler de bulunmaktadır.²⁹

²⁶ Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1399/1979), 53; Kâsânî, *Bedâi'*, 2/59; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/27; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/163-164, 3/11; Cengiz Kallek, "Sâ'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/317.

²⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1423/2003, 1/294-295; 3/320; Sâ'ın kaç rıtl ettiği hususunda İmam Muhammed'in Ebû Hanîfe ile aynı görüşte olduğuna dair değerlendirme içeren bir muhakkik dipnotu için bk. Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 2/212.

²⁸ Ebû Muhammed Fahrüddin Osmân b. Alî ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik* (Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyye, 1313), 1/309; Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 2/301; Abdurrahman b. Muhammed Damad Efendi Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (İstanbul: Eda Neşriyat, 1991), 1/216; Ahmed b. Muhammed b. İsmâil ed-Dûkâfî et-Tahtâvî, *Hâşiyeye alâ Merâki'l-felâh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 724; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1423/2003, 1/294-295; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/152.

²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/163-164; Nevevî, *el-Mecmû'*, 1/122, 5/458, 6/16, 129; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 3/119; Cengiz Kallek, "Rıtl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm*

Dirhem ve *dinar* da birer ağırlık ölçüsü olup tarih boyunca farklı coğrafyalarda ağırlığı birbirinden farklı dirhemler ve dinarlar ortaya çıkmıştır. İslâm öncesi dönemde ve asr-ı saadette, dinar altın para sistemini, dirhem ise gümüş para sistemini ifade etmektedir. Bunlar para olmanın yanında ağırlık ölçüsü olarak da kullanılmışlardır. Dirhem kavramı her iki hususu ifade için kullanılabilirken, altının para olarak ifade edilmesinde dinâr, ağırlık ölçüsü olarak ifadesinde ise *miskal* kavramı öne çıkmaktadır. Mamafih dinarla miskal eşit ağırlıkta kabul edilmektedir.³⁰ Şu var ki, geçmişin paralarına bakıldığında piyasada hem dinarın hem de dirhemden farklı ağırlıkta olan türleri bulunmaktadır. 1 dinârın 20 kırat veya 22 kıratından bir habbe eksik olduğu; Bağlı, Himyerî ve Taberî gibi adlarla anılan farklı dirhem türlerinin 20 kırat veya 10 kırat olduğu aktarılmaktadır. Bu dirhemler *dânek*³¹ hesabıyla ise 8 dânek, 6 dânek, 5 veya 3 dânek gibi farklı ağırlıklarla ifade edilmektedir. Mehmet Erkal'ın İbnü'l-Hümâm'dan (ö. 861/1457) aktardığına göre Hz. Peygamber döneminde Müslümanlar 8 veya 4 dânek ağırlığındaki dirhemlerden hangisini bulurlarsa onunla zekâtlarını ödemişlerdir. Hz. Peygamber de zekât nisabını 200 dirhem olarak belirlerken bunu herhangi bir dirhemle kayıtlamamıştır. Hz. Ömer döneminde ise farklı ağırlıktaki dirhemlerin ortalaması alınmış ve dirhem ile dinar arasında ağırlık bakımından 10/7 oranı benimsenmiştir. Yani her 10 dirhemden ağırlığı 7 dinarın ağırlığına denk kabul edilmiştir. Bu ortalamada dirhem, Hanefîlere göre 14 kırat, diğer bazı mezheplere göre ise 6 dânektir. Her iki görüş de dirhem ve dinar arasındaki 10/7 oranına uygundur.³² İlk İslâm paraları basılmaya başlandığında bu oran esas alınmıştır.³³

Hanefîlerin genel yaklaşımına göre 1 şer'î dirhem, 14 kıratdır. 1 kırat ise 5 arpa tanesi ağırlığındadır. Buna göre 1 dirhem $14 \times 5 = 70$ arpa tanesine tekabül eder. 1 miskal/dinar, 20 kıratdır. 20 kırat ise 100 arpa tanesi ağırlığındadır.³⁴ Şer'î dirhem ile örfî dirhem arasında fark bulunduğu da Hanefî kaynaklarda yer almaktadır. Örneğin İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), zamanındaki örfî dirhemden şer'î dirhemden daha ağır olduğunu ve 16 kırat olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla örfî dirhem, $16 \times 5 = 80$ arpa tanesi ağırlığındadır. 1 sâ', şer'î dirhem bakımından 1040 dirheme tekabül

Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/52-53.

³⁰ Mehmet Erkal, *Zekât : -bilgi ve uygulama-* (İstanbul : Erkam Yayınları, 2004), 99-100.

³¹ Eski bir ağırlık ölçüsü olup "dânik" diye de okunmaktadır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde özel bir maddede ele alınmış ve dânek şeklindeki okunuşu tercih edilmiştir. Bk. Cengiz Kallek, "Dânek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/457-458.

³² Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/14-15; Erkal, *Zekât*, 100, 103, 107.

³³ Kâsânî, *Bedaiü's-sanai'*, 2/16.

³⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 2/222; Muhammed b. A'lâ b. Ali el-Fârûkî el-Hanefî et-Tehânevî, *Mevsüatu Keşşâfî istulâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm* (Beyrut: Mektebetü Lübnan [Librairie du Liban], 1996), 1/783-784; Erkal, *Zekât*, 120.

ederken, örfî dirhem bakımından 910 dirhemdir. Örfî dirhemini farklı tarihlerde ve farklı ülkelerde değişik ağırlıkta çeşitlerinin bulunduğu bilinmektedir.³⁵

Hanefiler dışındaki mezheplerde dirhemini karşılığının kırat olarak değil de dânek ile verilmesi yaygın olup 1 dirhem genellikle 6 dânek kabul edilmektedir. 1 dânek, 8 tam ve $\frac{2}{5}$ (8,4) arpa tanesi ağırlığındadır (Bir başka deyişle 1 dânek 2 kıratdır. 1 kırat da 4 tam ve $\frac{1}{5}$ (4,2) arpa tanesine eşdeğerdir). Buna göre tane bakımından 1 dirhem, 50 tam ve $\frac{2}{5}$ (50,4) arpa tanesine karşılık gelmektedir. Nevevî'nin (ö. 676/1277) Rûyânî'den (ö. 502/1108) aktardığına göre ise 1 dânek 8 arpa tanesi ağırlığında olup buna göre 1 dirhem 48 arpa tanesine eşittir.³⁶ Karâfî (ö. 684/1285), 1 dirhemini 57 tam ve $\frac{6}{10}$ ve $\frac{1}{100}$ (57, 61) arpa tanesi olduğu görüşünü tercih etmiştir.³⁷ Yine Mâlikîlerden İbn Şâs (ö. 616/1219) ve İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) de 1 dirhemini 57,61 arpa tanesi kabul ettikleri ve bu görüşün esasında İbn Hazm'a ait olduğu aktarılmaktadır ki,³⁸ bu isnat teyit edilmiştir.³⁹ Fakat görüşün kaynağı kim olursa olsun, Mâlikîler içinde önemli yeri bulunan söz konusu fakihlerin bile bu görüşü tercih etmiş olmaları, ihtilafın boyutunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla 1 dirhemini kaç arpa tanesi ağırlığında olduğu hususunda Hanefiler dışındaki mezheplerde de tam bir ittifak olduğu söylenemez.

Dinar hakkında, Hanefiler dışındaki mezheplerde 1 dinarın 72 arpa tanesine karşılık geldiği görüşü yaygın olmakla birlikte⁴⁰ araştırıldığında bu konuda da farklı kanaatlerin bulunduğu görülmektedir. Nevevî, bir eserinde Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) ve İbn Süreyc'den (ö. 306/918) nakille 1 dinarın 72 arpa tanesi ağırlığında olduğunu ifade etmiştir.⁴¹ Başka bir eserinde ise 1 dinarın, 82 tam ve $\frac{3}{10}$ ve $\frac{1}{100}$ (82,31) arpa tanesi ağırlığında olduğu şeklinde İbn Hazm'ın görüşünü aktarmakla yetinmiştir.

³⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1423/2003, 3/320; Halil Sahillioğlu, "Dirhem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/368-369.

³⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/16; Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatü'l-tâlibîn*, thk. Zuheyr eş-Şâvîş (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1412/1991), 4/378; Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 3/118-120; Mansûr b. Yûnus el-Buhûfî, *Dekâiku üli'n-nühâli-Şerhi'l-Müntehâ* (Kahire: Âlemü'l-Küttüb, 1414/1993), 1/428; Erkal, *Zekât*, 119, 122, 124.

³⁷ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Mısrî el-Karâfî, *ez-Zehîra* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 3/10, 77.

³⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl fî Muhtasarı Halîl* (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1992), 2/279, 290, 291.

³⁹ Bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 5/246; Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullah b. Necm İbn Şâs, *İkdü'l-cevâhiri's-semîne* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1423/2003), 1/249; Ebû Amr Cemâlüddîn İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât* (b.y.: el-Yemâme li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, 1421/2000), 1/161.

⁴⁰ Buhûfî, *Dekâiku üli'n-nühâ*, 1/428; Erkal, *Zekât*, 118.

⁴¹ Nevevî, *Ravdatü'l-tâlibîn*, 4/378.

Karâfi de 1 dinârın 82,3 arpa tanesi ağırlığında olduğunu kabul etmektedir.⁴² Hattâb (ö. 954/1547), dirhem konusunda olduğu gibi dinâr konusunda da Karâfi, İbn Şâs ve İbnü'l-Hâcib'in, İbn Hazm'a ait görüşü tercih ettiklerini ve 1 dinârı 82,3 arpa tanesi ağırlığında kabul ettiklerini belirtmekte ve bunu icmâ'a aykırı saymaktadır. Ayrıca, buğday tanesi esas alındığında, mezhep içerisinde 1 dinârın 96 buğday tanesi ağırlığında olduğu şeklinde bir görüş bulunduğunu da nakletmektedir.⁴³ Mâlikî mezhebi içerisinde bile birçok meşhur fakihin 1 dinârın kaç arpa tanesi ağırlığında olduğu hususunda farklı görüşte olduğu hatta Hanefîlerin 1 dinârı 100 arpa tanesi kabul ettiği hesaba katılacak olursa, bu kadar görüş ayrılığının bulunduğu yerde icmâdan söz etmenin yerinde olmadığı aşikârdır. Şu var ki, dinârın kaç arpa tanesi ağırlığında olduğu hususunda ihtilaf bulunsa bile, yukarıda ifade edildiği üzere, dirhem ile dinâr arasında 10/7 oranının bulunduğu hakkında ittifak vardır.

Zekât konusunda adı geçen ağırlık ölçülerinden bir diğeri *ukiyye* olup 40 dirheme karşılık gelmektedir. Bunun miskal olarak karşılığı ise ihtilafıdır.⁴⁴

İlk bakışta, dirhem ve dinârın karşılıklarına ilişkin Hanefîler ve diğerleri diye iki grubun bulunduğu şeklinde bir genelleme yapılabilirse de,⁴⁵ öşür nisabı söz konusu olduğunda bu görüş ayrılıkları artmaktadır. Zira yukarıda belirtildiği üzere, diğer mezhepler arasında 1 sâ'ın 5 tam ve 1/3 (5,3) rıtl olduğunda ittifak varken, 1 rıtlın kaç dirhem olduğunda görüş birliği bulunmamaktadır. Bu görüş ayrılığından sonra dirhem ve dinârın karşılığında ittifak etmiş oldukları varsayılsa bile, öşür nisabının ağırlık bakımından karşılığı konusunda da görüş birliği bulunmadığı söylenemez.

Buraya kadar aktardığımız görüş ayrılıkları, veskin alt katı olan 1 sâ'ın, rıtl ve dirhem olarak karşılığının tespitine dönüktür. Sâ'ın kaç dirhem olduğu belirlenebilirse bundan sonra beş veskin kaç dirhem olduğu da tespit edilebilir ve ardından da bu kadar dirhem günümüzde kaç kilograma denk olduğu ortaya konulabilir. Fakat görüldüğü üzere mesele, birçok ihtilaf içinden bir tercihi zorunlu kılmaktadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, öşür nisabının güncel değerinin bulunmasında takip edilen tek yaklaşım, sâ' → rıtl → dirhem → kilogram şeklindeki hesaplama değildir. Fıkıh kitaplarında aktarılan bu ölçüleri esas alma dışında farklı yollarla da öşür nisabının belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Aşağıdaki başlık altında bunlara değinmek ve ardından öşür nisabı için günümüzde telaffuz edilen rakamlardan söz etmek uygun olacaktır.

⁴² Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/16; Karâfi, *ez-Zehira*, 3/10, 77.

⁴³ Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, 2/279, 290.

⁴⁴ Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/14.

⁴⁵ Bk. Erkal, *Zekât*, 124-125.

1.3. Beş Veskin Günümüzdeki Karşılığını Tespitte Farklı Yaklaşımlar

Veskin ve onun alt katlarından olan sâ' ile müddün günümüz ölçülerinden karşılığının nasıl tespit edileceği hususunda birbirinden farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Necmeddin el-Kürdî'ye göre, geçmişte ve günümüzde sâ' ve müddün karşılığını tespit için şu yaklaşımlar gündeme gelmiştir: a) Geçmişte ortaya çıkan ve Hz. Peygamber müddüne ayarlandığı iddia edilen, tarihi eser kabilinden bazı müdlere itibar etmek, b) Normal bir insanın avucunun aldığı ürün miktarına göre müddü tespit etmek, c) *Kadeh* isimli eski bir hacim ölçüsünü esas alarak önce bunun ritl karşılığını ardından da müddü belirlemeye çalışmak, d) Mısır ritli ile Bağdat ritli arasındaki oranı dikkate alarak müd ve sâ'ı belirlemeye çalışmak, e) Ritlin miktarını belirlemede eski *sanç* ölçüsüne itibar etmek ve böylece sâ'ın karşılığını bulmak, f) Şer'î dirhemle ilgili Muhammed Ali komisyonunun dirhem verilerine ve Fransa'da yapılan çalışmalara itibar etmek ve bunlara dayanarak sâ'ın karşılığını belirlemek.⁴⁶ Kürdî, aktardığı bu yaklaşımlardan her birini farklı açılardan eleştiriye tabi tutmakta ve kendisi ritl gibi ölçüler hakkındaki kitabi bilgileri güncellemeyi ve ayrıca bazı müzelerde bulunan Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705) dönemine ait dînar ile dirhem örneklerinin ağırlığını esas almayı öne çıkaran bir hesaplama yapmaktadır. Abdülmelik b. Mervân döneminin sikkelerini esas alması şer'î ölçülere uygun olarak basılan ilk İslâm paralarının bunlar olduğu kabulüne dayanmaktadır. Kürdî, Abdülmelik b. Mervân döneminde basılan İslâm paralarının ağırlığının Emevîler dönemi boyunca aynı kaldığı şeklinde bir cümle kurmuş olsa da yapılan araştırmalarda bunun aksine bilgiler de vardır. Kaldı ki kendi hesaplamaları da, örneğin dinarda tek bir örneğin ağırlığına değil birden çok dinarın farklı ağırlıklarının ortalamasına dayanmaktadır.⁴⁷

Bütün bunlara bakılarak denilebilir ki, şer'î ölçülerin karşılıklarını belirlemede tarihte farklı kabuller var olduğu gibi günümüzde de farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Öşür nisabının günümüzdeki ölçüler bakımından karşılığını tespit etmede, her birinin vardığı sonuç diğerlerinden farklıdır.

Şer'î ölçülerle ilgili bu genel yaklaşımlar yanında daha özeldir öşür nisabının yani beş veskin günümüzdeki karşılığı konusunda belirli bir rakam telaffuz edenler genellikle cumhurun veya Hanefîlerin ölçülerle ilgili kabullerine atıf yapmakta, esas aldıkları bazı verileri bunlara dayandırmaktadırlar. Bazıları ise hangi mezhebin kriterlerine dayandığını açıkça belirtmeden hesaplama yapmaktadırlar. Dolayısıyla günümüzdeki

⁴⁶ Muhammed Necmeddin el-Kürdî, *el-Mekâdirü's-şer'iyye ve'l-ahkâmü'l-fikhiyyeti'l-müteallikati bihâ* (Kahire: y.y. 1426/2005), 109-110; 186-196.

⁴⁷ Bk. Kürdî, *el-Mekâdirü's-şer'iyye*, 103-105, 109-123; Emre Günay, "Emevî Dönemine Ait Dînar ve Dirhemlerden Örnekler", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2021), 27.

yaklaşımları bir başka yönden, yani bir mezhebe dayanıp dayanmama bakımından, böyle üçlü şekilde kategorize etmek mümkündür.

Ölçüler konusunda Hanefiler dışındaki cumhurun kabullerini esas olarak hesaplama yapanlardan ikisi Necmeddin el-Kürdî ve Yûsuf el-Karadâvî (ö. 2022)'dir. Cumhuriyet esas aldıklarının göstergelerinden biri, 1 sâ'ı 5 tam 1/3 (5,3) rıtlı olarak kabul etmeleridir.

Necmeddin el-Kürdî'ye göre 1 sâ' 2036,57 gramdır.⁴⁸ Buradan yola çıkarak 1 veski: $60 \times 2036,57 = 122,194$ kg edecektir. Beş veskin 300 sâ' olduğu dikkate alınınca da öşür nisabı $300 \times 2036,56 = 610.971$ gram yani takriben 611 kg etmektedir. Ancak Kürdî birkaç sayfa ileride bu hesabına tam olarak uymamış ve kısmi farklılıkla 1 veski 122,16 kg ve öşür nisabını da 610,8 kg olarak ilan etmiştir.⁴⁹

Yûsuf el-Karadâvî'ye göre buğdayda öşür nisabı 647 kg'dır. Karadâvî bu sonuca varırken, fıkıh kaynaklarında esas alınan Bağdat rıtlını Mısır rıtlı ile karşılaştırmış ve Mısır rıtlından hareketle Bağdat rıtlının ağırlığını tespit etmiş ve buradan da sâ'ın ağırlığı ve kilogram karşılığına, sonra da beş veskin güncel ağırlığına ulaşmıştır.⁵⁰

Şer'î ölçüler konusunda cumhur ve Hanefiler şeklinde genel bir ayırımdan söz edilse de 1 rıtlın kaç dirhem olduğu meselesi gibi bazı detaylarda cumhurun içinde de farklı kabuller bulunduğunu yukarıda ifade etmiştik. Bu noktaya işaret eden araştırmacılardan Temel Kacır, öşür nisabının, örfî dirhem esas alındığında Nevevî (Şâfîiler) ve Hanbelîlere göre takriben 642 kg, Mâlikîlere göre 639 kg; şer'î dirhem esas alındığında ise Şâfîiler ve Hanbelîlere göre takriben 575,6 kg, Mâlikîlere göre 573,4 kg olacağını ifade etmektedir.⁵¹ Kacır, kendi hesaplamasında arkeolojik bulgulardan yararlanıp müzelerdeki dinar ve dirhemlerin ağırlığını dikkate almanın gerekliliğini savunmuş ve öşür nisabının Hanefiler dışındaki fakihlerin (Hicaz ekolünün) görüşlerine göre 612 kg olması gerektiği sonucuna varmıştır.⁵²

Başka bir çalışmada Suudi Arabistan'daki farklı fetva mercilerinin veskin alt katlarından olan müddü avuç hesabıyla belirledikleri ve sonuçta beş veskin günümüzde 780 kg ve 900 kg olduğu şeklinde ayrı ayrı rakamlar ortaya koydukları belirtilmektedir.⁵³

⁴⁸ Kürdî, *el-Mekâdirü 'ş-şer 'iyye*, 197.

⁴⁹ Kürdî, *el-Mekâdirü 'ş-şer 'iyye*, 201.

⁵⁰ Karadâvî eserinin ilk baskılarında öşür nisabını 653 kg olarak vermekle birlikte sonraki baskılarında bunu 647 kg olarak değiştirmiştir. Bk. Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 1/21, 399-400, 403, 458.

⁵¹ Temel Kacır, *İslam Hukuk Düşüncesinde Mali Mükellefiyetler Açısından Nisap* (Ankara: Fecr Yayınları, 2018), 173.

⁵² Kacır, "Öşre Tâbi Ürünlerin Nisabı", 127, 139.

⁵³ Kutluay, "Farklı Tarım Ürünlerine Göre Öşür Nisabının Tespiti", 175.

Buraya kadar zikrettiğimiz isimlerin belirledikleri nisap rakamları birbirinden farklıdır ki, bu durum, Hanefiler dışındaki cumhurun kabulleri esas alınsa dahi günümüzde nisapta ittifak edilemediğini göstermektedir. Nitekim aşağıda listeleneceği üzere, ülkemiz dışında, cumhurun kabullerini esas aldığını düşündüğümüz ülkelerden öşür nisabını 600 kg, 610 kg, 611 kg, 612 kg, 652 kg ve 653 kg ilan edenler bulunmaktadır.

Beş veskin günümüzdeki karşılığını, Hanefilerin ölçülerle ilgili kabullerini esas alarak hesaplayanlar da bulunmaktadır. Ömer Nasuhi Bilmen,⁵⁴ Kâmil Miras,⁵⁵ Hayrettin Karaman⁵⁶ ve Hamdi Döndüren,⁵⁷ Hanefilerin ölçülerinden yola çıkıldığında beş veskin 1 ton olduğunu ifade etmektedirler. Bu müelliflerin hesaplamaları, aşağıda Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuyla ilgili verileri ele alınırken biraz daha detaylı açıklanacaktır.

Hanefilerin yaklaşımını veren diğer bazı çalışmaların ortaya koyduğu rakamlar ise 873,6 kg, 875 kg ve 973,5 kg şeklindedir.⁵⁸ Bu rakamların farklılığında özellikle, hesaplamada şer'î dirheme mi yoksa örfî dirheme mi itibar edileceği ve ayrıca bir dirhemın karşılığının kaç gram olduğu hususundaki görüş ayrılıkları öne çıkmaktadır.

Batılı araştırmacı Walther Hinz (ö. 1992), ölçüler konusunda hangi yaklaşımı esas aldığını belirtmeksizin, bir veskin buğdayda 194,3 kg geldiğini ifade etmektedir⁵⁹ ki, bu durumda öşür nisabı olan beş vesk, 971,5 kg'a tekabül etmektedir.

Muhammed Hamîdullah (ö. 2002) da hangi yaklaşıma itibar ettiğini belirtmeden bir veskin 240 kg olduğunu ifade etmekte olup⁶⁰ buna göre beş vesk 1200 kg etmektedir.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde beş veskin karşılığı; "Vesk" maddesindeki bilgilere göre 612 kg,⁶¹ "Öşür" maddesindeki

⁵⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1980), 4/121-122, 125-126.

⁵⁵ Kamil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (Ankara: DİB Yayınları, 1978), 5/83.

⁵⁶ Hayreddin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 1/224.

⁵⁷ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2002), 528-529.

⁵⁸ Kacır, *İslam Hukuk Düşüncesinde Mali Mükellefiyetler Açısından Nisap*, 173; "Zekât", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, ed. Ahmed Ağırakça (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1994), 6/443.

⁵⁹ Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1990), 65.

⁶⁰ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2003), 2/986.

⁶¹ Cengiz Kallek, "Vesk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/70.

bilgilere göre 653 kg,⁶² “Nisab” maddesindeki bilgilere göre 660 kg,⁶³ “Arâyâ” maddesindeki bilgilere göre ise 875 kg’dır.⁶⁴

Görülmektedir ki, ister Hanefilerin ister diğer mezheplerin ölçüleri dikkate alınsın, bunların günümüzdeki karşılıklarını tespit etmede her bir araştırmacı farklı sonuçlara ulaşmaktadır. Farklı araştırmacıların farklı neticelere ulaştığı bir konuda da, cumhurun veya Hanefilerin kabullerinin bulunduğu sonucu şu veya bu olduğu şeklinde tek bir rakamdan söz etmek mümkün değildir.

Şu var ki, çağdaş araştırmacıların çalışmalarına bakıldığında Hanefilerin ölçülerini esas alanların beş veski kilogram bakımından genellikle 800 kg ile 1000 kg arasında, diğer mezhepleri esas alanların ise kilogram bakımından daha düşük olarak, genellikle, 522 ile 700 kg arasında hesapladıklarını söylemek mümkündür.

İhtilafı gidermek için günümüzde Kürdî gibi araştırmacılar tarafından teklif edilen ve yukarıda değindiğimiz, müzelerdeki Abdülmelik b. Mervan dönemine ait dinar ve dirhemlerin ağırlığını esas alma yaklaşımı hakkında kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, bu yaklaşımın da ihtilafı sona erdirmesi zordur. Zira sikkelerin ağırlıkları konusunda tek bir rakam ortaya konulsa bile bu, öşür nisabında tek bir rakama ulaşılacağı anlamına gelmemektedir. İhtilaf sadece dinar ve dirhem ağırlığı konusunda değildir. Yukarıda aktardığımız üzere, sâ‘ ve veski gibi hacim ölçülerinin karşılığının kaç rıtl ve bir rıtlın da kaç dirhem olduğu hususunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Ayrıca müzelerde bulunan ve Abdülmelik b. Mervan dönemine ait olduğu belirtilen dinar ve dirhemlerin ağırlığının standart olmadığı bilinmektedir. Kimi araştırmacılar bu durumu dikkate alarak ortalama ağırlığın, en hafifinin veya en ağır olanın esas alınabileceği gibi alternatiflerden söz etmektedirler. Kürdî de ağırlık farkı bulunduğunu kabul etmektedir. Mesela onun tespitine göre müzelerdeki 1 dinarın ağırlığı 4,12 gr. ile 4,31 gram arasında değişmektedir. Bunlarla ilgili kendine göre bir ortalama ağırlık tespiti yapmıştır. Bu hesaplamada önce her bir müzede sikkelerin, daha sonra ise bütün müzelerdekilerin ortalama ağırlığını dikkate almıştır.⁶⁵ Öte yandan söz konusu dinar ve dirhemlerde

⁶² Mehmet Erkal, “Öşür”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/98.

⁶³ Mehmet Erkal, “Nisab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/139.

⁶⁴ Halit Ünal, “Arâyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/337.

⁶⁵ Bk. Kürdî, *el-Mekâdirü’ş-şer’iyye*, 109-123; Muhammed Re’fet Osman, “Rudûdü’l-bâhisîn”, *en-Nedvetü’l-tâsia li kadâya’z-zekâti’l-muâsira 10-13 Muharrem 1420 - 26-29 April 1999* (Küveyt: Beytü’z-Zekât, 2007), 251.

tarihi süreçte gerçekleşen yıpranma paylarını hesap edebilmek, orijinallik sağlamasını yapabilmek, o döneme ait olup daha ağır veya daha hafif olduğu halde günümüze gelmeyen dinar ve dirhemlerin olup olmadığını tespit edebilmek gibi hususlarda ve hepsinden öte bunları fikhî delil olarak kabul etmekte görüş birliğine varmak kolay değildir.

2. Ürün Ağırlıklarının Belirlenmesiyle İlgili Problemler

Öşür nisabında söz konusu olan veskin, bir hacim ölçüsü olduğunu belirtmiştik. Herhangi bir ürünün hacminin hangi ağırlığa tekabül ettiğini tespit etmenin bir takım problemleri bulunmaktadır. Zira her bir ürünün farklı ağırlıkta türleri bulunabilmektedir.

Örneğin buğdayın ağırlığını tespit etmek istediğimizde, çeşidinin ne olduğu, ekmeklik mi yoksa makarnalık mı, ağırlık bakımından buğday çeşitlerinden en ağır çeken bir tür mü, en hafif çeken bir tür mü yoksa orta ağırlıkta bir tür mü olduğu ve benzeri hususların bilinmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Aynı durum nohut ve mısır gibi diğer ürünler hakkında da geçerlidir. Ayrıca ölçümde kullanılan aletler ve bunların hassasiyeti gibi konular ayrı bir uzmanlık gerektirmektedir. Ölçümlerin belli bir standartta gerçekleştirilebilmesi için özel bir uzmanlığa ihtiyaç bulunmaktadır. Dolayısıyla bu konularda araştırma yapan ilahiyatçıların, kendi ölçümleri yerine, ziraat alanındaki ilgili alan uzmanlarının çalışmalarını ve bu konudaki kuruluşların yayınlarındaki hazır verileri dikkate almaları ve referans göstermeleri söz konusu olacaktır.

Günümüzde alan uzmanlarınca yapılan çalışmalarda buğday gibi tarım ürünleri tartıldığında, sonuç, litre/hektolitre ağırlığı veya bin dane/tane ağırlığı şeklinde ifade edilmektedir. Öşürde nisabı tespit bakımından, önce bir hacim ölçüsü olan veskin günümüzdeki hacim ölçülerinden karşılığını bulma ve sonra da buna göre farklı ürünlerin ağırlıklarını belirleme yaklaşımı tercih edilecekse, ürünün tane/adet değil de litre/hektolitre ağırlığını, yani bir litre veya yüz litre ürünün kaç kilogram çektiğini tespit etmek önem arz edecektir.

Bir araştırmaya göre Türk buğdaylarında hektolitre, yani yüz litre ağırlığı, 72-83 kg arasındadır. Ortalama olarak yüz litre buğday, 78 kg'dır.⁶⁶

Çorum Sungurlu İlçesi Ticaret Borsası'nın internet sitesinde ise hem ekmeklik hem de makarnalık buğdaylardan 16 buğday çeşidine ait veriler bulunmakta olup burada listelenen buğdaylardan en hafifi ile en ağırının hektolitresi 72,5 ila 84 kg'dır.⁶⁷ Bu verilere göre, yüz litre buğday ortalama 78,9 kg'dır.

⁶⁶ Erciyes Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü (EÜMFG-MB), "Buğdayın Dış Görünüşü" (Erişim 01 Nisan 2023).

⁶⁷ Sungurlu Ticaret Borsası (STB), "Buğday Çeşitleri" (Erişim 01 Nisan 2023).

Kuru yetiştirme koşullarında 14 ekmeklik buğday çeşidi üzerinden yapılan başka bir araştırmada, buğdayların hektolitreye ağırlığı 73,2 - 78,35 kg arasında verilmiştir. Ortalaması ise 76,895 kg olmaktadır.⁶⁸

Başka bir araştırmada makarnalık buğdaylardan 7 buğdayın hektolitreye ağırlığı 75,7 - 77,1 kg arasında verilmiş, ortalama ise 76,5 kg olarak tespit edilmiştir.⁶⁹

Ekmeklik buğdaylardan 5 buğday çeşidi üzerinden yapılan başka bir ölçümde, buğdayların hektolitreye ağırlığı 66,1 - 71,9 kg arasında verilmiş, ortalama ise 69,6 kg olarak tespit edilmiştir.⁷⁰

Bu beş araştırmanın verileri bir araya getirildiğinde buğdayın hektolitreye ağırlığı en az 66,1 kg en çok ise 84 kg'dır ki, aradaki fark yüz litreye 17,9 (yaklaşık 18) kg'dır. Şayet 5 veskin, Yûsuf el-Karadâvî'nin hesaplamalarında olduğu gibi 825 litre⁷¹ olduğu kabul edilecek olursa (ki bu da hektolitrenin 8,25 katıdır) en hafif çeken buğday ile en ağır çeken buğday arasında nisap bakımından (17,9 x 8,25) 147,675 kg fark olacaktır.

“Toprak Mahsulleri Ofisi Hububat Alım ve Satış Esaslarına İlişkin Uygulama Yönetmeliği”nin 14. maddesinde, “hektolitreye ağırlığının; makarnalık buğdayda 78 kg, ekmeklik buğdayda 77 kg, arpada 64 kg, çavdar ve tritikalede 74 kg, yulafta 46 kg, mısırdaki 71 kg'dan düşük olması halinde” tam fiyattan alım yapılmayıp ürün fiyatında indirim yapılarak alım yapılacağı belirtilmektedir.⁷² Yönetmelikteki bu hükmün, söz konusu ürünlerdeki ideal ağırlığı ortaya koyduğu söylenebilir.

Görülmektedir ki, öşre tabii ürünlerin hepsi için kilogram bakımından tek bir nisap tayin edilmeyip her bir ürün için ayrı ayrı nisap belirleme yaklaşımı tercih edildiğinde, çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Ayrıca böyle bir tercih, ülkedeki tüm ürünlerin ve çeşitlerinin ölçümünün yapılmasını gerektirecek, başka ülkelerden ülkemize getirilerek yetiştirilmeye başlanan her yeni ürün için de yeni ölçümler yapıp nisap belirlenmesini gerekli kılacaktır.

⁶⁸ Seydi Aydoğan - Süleyman Soylu, “Ekmeklik Buğday Çeşitlerinin Verim ve Verim Ögeleri ile Bazı Kalite Özelliklerinin Belirlenmesi”, *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi* 26/1 (2017), 27.

⁶⁹ Hasan Kılıç vd., “Makarnalık Buğdayda Bazı Tarımsal Özelliklerin Genotip X Çevre İnteraksiyonu, Kalıtım Derecesi Tahminleri İle Stabilite Analizleri” (Erişim 01 Nisan 2023).

⁷⁰ Hasan Kılıç, “Ekmeklik Buğdayda Bazı Tarımsal Özelliklerin Genotip X Çevre İnteraksiyonu, Kalıtım Derecesi Tahminleri İle Stabilite Analizleri Etkisi”, *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi* 14/1-2 (2005), 80.

⁷¹ Karadâvî bir sâ'î 2,75 litre kabul etmekte olup buna göre 5 vesk 825 litre olmaktadır. Bk. Karadâvî, *Fikhü 'z-zekât*, 1/399.

⁷² Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), “Toprak Mahsulleri Ofisi Hububat Alım ve Satış Esaslarına İlişkin Uygulama Yönetmeliği” (Erişim 01 Nisan 2023).

3. Diğer Ülkelerdeki Yetkili Kurumlarca İlan Edilen Öşür Nisabı

Günümüzde Müslümanların çoğunlukta olduğu diğer ülkelerde, zekât ve öşür nisabıyla ilgili bilgilere -müstakil görüş açıklayan ilim adamları ve özel hayri kuruluşlar haricinde- genellikle yetkili merci konumundaki üç tür kurum ve kuruluşun yayınlarında ve internet sitelerinde rastlandığını belirtmek gerekir ki, bunlar şöyledir:

1) Yetkili fetva mercileri/fıkıh meclisleri

2) Vakıflar ve din işleri bakanlıkları

3) Zekât organizasyonunu gerçekleştiren ve devlete bağlı olup Sundûku'z-zekât veya Dîvânü'z-zekât gibi adlarla anılan kuruluşlar.

Bir ülkede yukarıdaki mercilerden üçü birden bulunsa bile, genellikle bunların öşür nisabı konusunda birbirleriyle uyumlu oldukları ve aynı ülkede ortak bir nisap ilan ettikleri görülmektedir.

3.1. Öşür Nisabının Tek Bir Kilogram Olarak İlan Edilmesi

Görebildiğimiz kadarıyla Müslüman ülkelerin çoğunda öşür nisabı ilan edilirken, geçmişte vesk ile ölçüldüğü halde günümüzde kiloyla tartılan bütün ürünlerin nisabı için tek bir kilogram ilan edilmektedir. Mesela öşür nisabı; Birleşik Arap Emirliklerinde Hey'etü'l-Âmme li'ş-Şüüni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf tarafından 600 kg,⁷³ Ürdün'de Dâiratü'l-İftâ tarafından 611 kg,⁷⁴ Mısır'da Dârü'l-İftâ ve Beytü'z-Zekât tarafından 612 kg,⁷⁵ Bahreyn'de Sundûku'z-Zekât tarafından 652 kg,⁷⁶ Katar'da Sundûku'z-Zekât tarafından 653 kg,⁷⁷ Sudan'da Dîvânü'z-Zekât tarafından 653 kg,⁷⁸ Lübnan'da Sundûku'z-Zekât tarafından 653 kg,⁷⁹ Hindistan Fıkıh

⁷³ Hey'etü'l-Âmme li'ş-Şüüni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf, "Zekâtü'n-nahli'l-lezî fi'l-bü-yût" (Erişim 31 Mart 2023).

⁷⁴ Dâiratü'l-İftâ el-Ürdüniyye, "ez-Zürü'u'l-letî tecibü fihe'z-zekât" (Erişim 31 Mart 2023); Fakat aynı Ürdün fetva dairesi 1 sa'ın 2,5 kg olduğunu da söylemektedir. Dolayısıyla burada çelişkili bir durum göze çarpmaktadır. Zira 1 sa'ın 2,5 kg kabul edilmesi durumunda beş veskin (300 x 2,5) 750 kg olarak ilan edilmesi beklenirdi. Fakat beş vesk, yani öşür nisabı 611 kg olarak ilan edilmiştir. Bk. Dâiratü'l-İftâ el-Ürdüniyye, "Mikdâru Zekâti'l-Fitr li Âm 1435" (Erişim 01 Nisan 2023); Dâiratü'l-İftâ el-Ürdüniyye, "Mâ hüve mikdâru zekâti'l-fitr" (Erişim 01 Nisan 2023).

⁷⁵ Dârü'l-İftâ el-Misriyye, "Zekâtü'z-zürü' ve's-simâr ve sûretü ihrâcihâ"; Beytü'z-Zekât ve's-Sadakât el-Misri, "Kavâidü'z-zekât" (Erişim 13 Mart 2023).

⁷⁶ Sundûku'z-Zekât ve's-Sadakât el-Bahreynî, "el-İstifsârâtü'ş-şer'iiyeti'l-hâssa bi'z-zekât ve's-sadakât" (Erişim 01 Nisan 2023).

⁷⁷ Sundûku'z-Zekât el-Katarî, "el-Hulâsa fi ahkâmi'z-zekât" (Erişim 01 Nisan 2023).

⁷⁸ Dîvânü'z-Zekât es-Sûdânî, "Zekâtü'z-zürû'i ve's-simâr". Dîvânü'z-Zekât'a ait bu internet sitesinde Sudan'da kilo ile ölçülen ürünler için nisabın 653 kg olarak belirlendiği, kileyle ölçülen ürünlerin nisabının ise 100 rubu' (takriben 825 litre) veya 50 kile olduğu ifade edilmektedir.

⁷⁹ Sundûku'z-Zekât el-Lübnânî, "Keyfe yüzekki'l-müzâriûn mezzrâatihim" (Erişim 01 Nisan 2023); Sundûku'z-Zekât el-Lübnânî, "Nisâbu zekâti'z-zürû'i ve's-simâr

Akademisi tarafından 653 kg,⁸⁰ Pakistan Zekât Kanunu'nda 948 kg,⁸¹ Bangladeş Zekât Fonu Yönetmeliği'nde 948 kg⁸² ilan edilmiştir. Kısacası bu ülkelerde, günümüzde kiloyla tartılan ürünlerin nisabı için tek bir kilogram belirlenmiş ve bu rakam, eskiden keylî olan bütün ürünlere şamil kılınmıştır.

3.2. Öşür Nisabının Kilogram Bakımından Her Üründe Farklı İlan Edilmesi

Bazı ülkelerde öşür nisabının, bütün ürünlerde tek bir kilogram olarak değil de her bir üründe farklı bir kilogram şeklinde ilan edilmesi eğilimi bulunmaktadır. Bu da nisapta hacmi, yani litre benzeri ölçüleri esas almalarına dayanmaktadır.

Küveyt'te bulunan Beytü'z-Zekât kurumu, 1999 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda buğdayın nisabını 612 kg olarak belirleyip bunu da 0,79' bölerek litreye çevirmiş ve farklı ürünlerin nisabının farklı ağırlıkta olabileceğine işaret etmiştir. Beytü'z-Zekât'a göre, 1 vesk 154,92 litre olup 5 vesk 774,6 litreye tekabül etmektedir. Buna bağlı olarak kuru hurmanın nisabını da 522,2 kg olarak ilan etmiştir. Bu rakam belirlenirken orta ağırlıktaki hurmanın dikkate alındığı ifade edilmiştir.⁸³

Yine Küveyt'teki İdâratü'l-İftâ'nın internet sitesinde müellif ismi belirtilmeksizin yer verilen *el-Fıkhü'l-müeyesser* adlı çalışmada, nisabın buğdayda 653 kg, pirinçte 750 kg, diğer ürünlerde de farklı kilogramlarda

bi'l-kîlu" (Erişim 01 Nisan 2023).

⁸⁰ Islamic Fiqh Academy India, "Deduction of Expenses For determining the Nisab of 'Ushr" (Erişim 01 Nisan 2023). Bu kararda, esasında öşürde nisap şartının gerekli olmadığını kabul eden Hindistan Fıkıh Akademisi, çiftçinin fakir olması veya ürünün bir afete maruz kalması gibi hallerde İmâmeynin ve cumhuru fukahanın kavliyle amel ederek beş veskten (653 kg) az olan ürün için öşür vermeyebileceğine karar vermiştir. Diğer yandan bu karar, özel olarak beş veskin karşılığını tespit etmeye dönük olmadığından, İngilizce versiyonunda parantez içinde bilgi vermekle yetinilmiştir. Kararın başka kaynaklarda yer alan Arapça versiyonunda ise sadece beş vesk ifadesi geçmekte olup bunun 653 kg'a karşılık geldiğine dair herhangi bir parantez içi bilgi bulunmamaktadır. Krş. Islamic Fiqh Academy India, "Nizâmü'l-'Uşri ve'l-Harâc fi'l-İslâm ve Hükümü Erâdi'l-Hind ve Bâkistân" (Erişim 01 Nisan 2023).

⁸¹ Recep Cici, "Günümüz İslâm Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât: Tartışmalı İlmî Toplantı 17-18 Kasım 2007* (İstanbul: Ensar Neşriyat - İSAV, 2008), 249; Pakistan'da Zekât Kanunu bulunmakla birlikte 1994 yılından beri öşür toplanmadığı hakkında bk. Babar Sajjad - Ali Haider Kahloon, "Zekâtın Pakistan'da Kurumsallaşması", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 03-04 Aralık 2016* (İstanbul: Ensar Neşriyat - İSAV, 2017).

⁸² Cici, "Günümüz İslâm Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları", 253.

⁸³ Her ne kadar bu kararın ve ilgili fetvaların yayımlandığı kitabın bir sayfasında buğdayın nisabı 653 kg olarak verilmiş olsa da şer'î heyetin bu fetvasının 1989/3 sayılı bir fetva olduğu ve bunun 1999 tarihli karardan önceye ait olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Beytü'z-Zekât, *Ahkâm ve fetâva 'z-zekât*, 104, 108, 109, 112.

olacağı ifade edilmiştir. Burada buğdayın nisabıyla ilgili verinin, Beytü'z-Zekât kurumunun 1999 tarihli kararından önceye ait olduğu söylenebilir. Dikkati çeken asıl mesele ise, nisabın buğdayda ve pirinçte farklı farklı belirlenmiş olmasıdır.⁸⁴

Cezayir'de, Vizâratü's-Şüûni'd-Dîniyye ve'l-Evkâf, öşür nisabının 825 litre olduğunu bunun buğdayda 647 kiloya diğer ürünlerde ise farklı bir kilograma tekabül edeceğini belirtmiştir.⁸⁵ Fakat diğer tarım ürünlerinin nisabını kilogram olarak açıklamamıştır.

Malezya'da, öşür sadece çeltikten/pirinçten verilmekte olup nisap, bir tür hacim ölçüsü olan *gantang*⁸⁶ ile belirlenmektedir. Federal bölgelerde ve eyaletlerde nisabın, 363 gantang, 375 gantang, 450 gantang veya 480 gantang (1.648 litre, 1702 litre, 2043 litre veya 2179 litre) olarak farklı farklı belirlenmesi söz konusudur.⁸⁷ Nisabın bir tür hacim ölçüsü olan gantang ile ifade ediliyor oluşu, ilk bakışta farklı ürünlerin nisabının kilogram bakımından farklı kabul edilebileceğine işaret eder şekilde yorumlanabilir. Fakat esasen öşür nisabı konusunda Malezya'nın durumu kendine özgüdür. Zira diğer bütün ülkelerden farklı olarak orada nisap kilogram olarak değil hacim ölçüsüyle ilan edilmektedir. Çeltik dışında bir üründen öşür verildiği de bilinmemektedir.

Malezya'da öşür nisabının yüksek olduğu da görülmektedir ki, bu, çeltiğin kabuklu şekilde öşre tabi tutulmasından kaynaklanmaktadır. Zira çeltik gibi kabuklu/kapçıklı olarak depolanan ürünlerde nisabın iki kat olarak uygulanmasına dair Şâfiî ve Hanbelîlerde görüşler bulunmaktadır.⁸⁸ Nitekim Singapur İslâm Dini Kurulu tarafından yayımlanan bir kitapçıkta da, Malezya Ulusal Din Kurulu'nun 1997 tarihli bir kararına atıf yapılarak çeltik gibi hububatta nisabın 10 vesk (363 gantang) olarak tespit edildiği, mısır ürününün nisabının ise bunun yaklaşık yarısı kadar yani 178 gantang olduğu belirtilmiştir.⁸⁹

Ürdün'deki Dâiratü'l-İftâ, geçmişte keylî olduğu halde şimdi tartılan bütün ürünler için 610 kg'ı nisap olarak ilan etmişken, aynı kurumun

⁸⁴ İdâratü'l-İftâ el-Küveytiyye, "Bâbü'l-hâric mine'l-ard" (Erişim 01 Nisan 2023).

⁸⁵ Cumhûriyyetü'l-Cezâiriyye Vizâratü's-Şüûni'd-Dîniyye ve'l-Evkâf, "Nisâbu'z-Zekât" (Erişim 31 Mart 2023); Cumhûriyyetü'l-Cezâiriyye Vizâratü's-Şüûni'd-Dîniyye ve'l-Evkâf, "Keyfe tahsib zekâte mâlik" (Erişim 10 Ocak 2023).

⁸⁶ Gantang ölçüsü hakkında şu bilgi bulunmaktadır: 1 gantang = 4,54 litre = 1 gallon. Bk. Şensoy, "Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât: Malezya Zekât Sandığı Örneği", 97.

⁸⁷ Yalçın, "Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine", 259; Şensoy, "Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât: Malezya Zekât Sandığı Örneği", 97, 100.

⁸⁸ Nevevî, *el-Mecmû'*, 5/500-504; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/7-8; "Zekât", *el-Mevsüatü'l-fikhiyye* (Küveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.), 23/283-284.

⁸⁹ Majlis Ugama Islam Singapura, "A Guide To Zakat" (Erişim 01 Nisan 2023).

internet sitesinde müftü Nuh Ali Selmân adına paylaşılan bir fetvada, nisabın buğdayda 611 veya 744 kg, arpada ise 606 kg olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla buğday ve arpanın nisabında ayırım yapılmıştır. Sitede, bu fetvanın kuruma nispet edilmemesi gerektiği şeklinde açık bir not da bulunmaktadır.⁹⁰

Kısacası, günümüzde oşür nisabını hacim (litre) ölçüsüyle belirleyen ve bunun kilogram bakımından her üründe farklı olabileceğini belirten muasır kişi ve kuruluşlar bulunmakla birlikte nisabı kilogram olarak belirlenen ürünlerin buğday ve hurma gibi ürünlerle sınırlı kaldığı diğer ürünler için nisap tespiti yapılmadığı görülmektedir.

4. Ülkemizde Din İşleri Yüksek Kurulu'na Göre Oşür Nisabı ve Ser'î Ölçülerin Karşılıkları

4.1. Kurul Fetvalarında Oşür Nisabı

Din İşleri Yüksek Kurulu, önceleri oşürde belli bir nisabın şart olmadığı yönünde İmam Azam Ebû Hanîfe'nin ichtihadına göre fetva vermiştir. Örneğin 1965 yılındaki bir kararda "İmamı Âzam'a göre öteden beri oşre tâbi araziden elde edilen mahsulün azından ve çoğundan tohum, amele ve hayvan vesair masraflar çıkarılmaksızın ve bunda (nisâp) ve (havelâni havl) de gözetmeksizin hepsinden onda bir hesabıyla oşür verilmek lazım olduğu..." ifade edilmiştir.⁹¹

2001 yılında, 95 sayılı Kurul kararıyla, bir değişikliğe gidilmiş ve İmâmeyn ile diğer mezheplere ait olan ichtihad tercih edilerek, ürünün nisap miktarına ulaşması halinde oşür vermek gerektiği ifade edilmiştir.⁹² Fakat bu kararda, nisabın günümüzde nasıl belirleneceğine dair bir açıklamaya yer verilmemiştir. Sonraki süreçte Kurul adına yayınlanan çalışmalarda önceleri nisap bazen "yaklaşık 650 kg" bazen ise "650-1000 kg arası" olarak verilmiştir.⁹³ Daha sonra *Zekat: Sıkça Sorulanlar* kitapçığının 2017 baskısı ile *Fetvalar* kitabının 2018 baskısında, buğday ve arpa gibi saklanabilir ürünlerin nisabının, "ürüne göre 653-1000 kg arasında mesela buğdayda 653 kg" olduğu belirtilmiştir. Böylece, kilogram bakımından tüm ürünlerde geçerli bir nisabın bulunmadığı, her bir ürünün nisabının farklı farklı olabileceği kabul edilmiş ancak nisabı net olarak belirlenen tek

⁹⁰ Dâiratü'l-İftâ el-Ürdüniyye, "Kıymetü zekâti'l-hubûbi bi'l-kiluvât" (Erişim 01 Nisan 2023).

⁹¹ Din İşleri Yüksek Kurulu Arşivi (DİYKA), *Kurul Kararları*, 1965/173 sayılı karar. Ayrıca bk. Fatih Yücel, "Türkiye'de Güncel Zekât Problemleri", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul: Ensar Neşriyat - İSAV, 2017), 674.

⁹² DİYK, "Günümüz Şartlarına Göre Oşür Oranları ve Yapılan Masrafların Zirâi Mahsulden Düşürülmesi" (Erişim 01 Nisan 2023).

⁹³ Bk. DİYK, *Zekât: Sıkça Sorulanlar* (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 16; DİYK, *Fetvalar I* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 253-254; DİYK, *Fetvalar* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 248, 250.

ürün buğday olmuş, diğer saklanabilir ürünlerin nisabı netleştirilmemiştir. Saklanabilir olmayan ürünlerin ise saklanabilir olanlardan değeri en düşük olanının nisap kıymetine ulaştığı zaman zekâta tabi olacağı ifade edilmiştir.⁹⁴

4.2. Kurul Fetvalarında Sâ‘ın Karşılığı ve Şer‘î Dirhem - Örfî Dirhem Ayrımı

Esasen, Din İşleri Yüksek Kurulu’nun, öşür nisabından bağımsız olarak, şer‘î ölçülerin günümüzdeki karşılıklarına ilişkin özgün ve detaylı bir hesaplaması bulunmaktadır. Bu hesaplama, öncelikle fitre miktarının ve zekât nisabının belirlenmesine ilişkindir. Bu hesapta, tek bir buğday ve arpa tanesi ile 1 kıratın kaç gram olduğundan başlayarak dirhem ve miskal gibi ölçülerin gram karşılıkları tespit edilmiş, sadaka-ı fitır olarak verilecek 1 sâ‘ın günümüzdeki karşılığı 2920 gram olarak, altının zekât nisabı ise 80,18 gram olarak belirlenmiştir. 1959/273 ve 1960/75 sayılı Kurul kararlarında, 1 şer‘î dirhem = 2,806 gram ve 1 sâ‘ = 1040 dirhem olarak kabul edilmiş, bugünkü ölçülerle 1040 dirhem (1 sâ‘ın) fitreye konu olan tüm ürünlerde 2920 gram olduğu belirtilmiştir. Daha sonraki 1960/109 ve 1960/110 sayılı Kurul kararlarında ölçülerle ilgili daha detaylı karşılıklar açıklanmıştır.⁹⁵ Bu kararları cetvele dökerek, şer‘î ölçülerin günümüzdeki karşılıklarını, “Zekât, fitır sadakası ve Kurban nisaplarının hesaplanması Hk.” başlığıyla müftülüklere ileten 26.11.1980 tarihli ve 7 sayılı genelgede şer‘î dirhem esas alınarak 1040 dirhem (1 sâ‘ın) 2920 gram ettiği teyit edilmiştir.⁹⁶

Dikkati çeken husus şudur ki, o dönemde Kurul, bir hacim ölçüsü olan sâ‘ın karşılığını farklı ürünlerde farklı ağırlıkta göstermemiştir. Şöyle ki, 1 sâ‘ın (1040 dirhem) karşılığını buğday, hurma, kuru üzüm ve arpada hatta buğday ununda 2920 gram olarak belirtmiştir.⁹⁷

Sâ‘ın günümüzdeki karşılığının Kurul tarafından 2920 gram olarak belirlenmesine bakılacak olursa buradan yola çıkarak öşür nisabı olan beş veskin karşılığını bulmak mümkündür. Zira bir veskin altmış sâ‘, beş veskin de üçyüz sâ‘ olduğunda ittifak olduğu yukarıda ifade edilmişti. Buna göre beş vesk, (300 x 2920 gram) 876 kg’a denk gelmektedir.

⁹⁴ DİYK, *Fetvalar*, 243-245; DİYK, *Zekat: Sıkça Sorulanlar*, 24, 25.

⁹⁵ DİYKA, *Kurul Kararları*, 1959/273, 1960/75, 1960/109 ve 1960/110 sayılı kararlar.

⁹⁶ DİYK, “Zekât, Fıtır Sadakası ve Kurban Nisaplarının Hesaplanması Hk. 16.11.1980 tarihli ve 7 No’lu Genelge”, *Diyanet İlmî Dergi* 23/2 (1987), 23-24.

⁹⁷ Belirtmek gerekir ki, sadaka-i fitır miktarını buğdayda ve buğday ununda yarım sâ‘ olarak kabul eden Kurul, yarım sâ‘ın 1460 grama tekabül ettiğini kabul etmiş olup bunun iki katı da 2920 grama denk gelmektedir. Kısacası sâ‘ın gram karşılığını bütün ürünlerde aynı kabul etmiştir. Bk. DİYKA, *Kurul Kararları*, 1960/75 sayılı kararın eki.

Ülkemizde yayınlanan *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin "Arâyâ"⁹⁸ maddesi ile *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*'nin "Zekât" maddesinde beş veskin karşılığının 875 kg olarak ifade edilmesi⁹⁹ ve günümüzde özellikle bazı internet sitelerinde bu rakamın alıntılanması da, Kurul'un geçmişteki mezkûr hesaplamasına dayanıyor gibi gözükmektedir.

Kurul, zekât ve fitre konusunda örfî dirhemi değil şer'î dirhemi esas almaktadır. Şer'î dirhemi de 2,806 gram olarak kabul etmiştir. Ülkemizdeki başka kaynaklarda sâ'ın kilogram karşılığının veya zekât nisabının farklı açıklanması örfî dirhemin esas alınmasından ya da şer'î dirhem esas alınsa bile gram olarak farklı bir ağırlıkta kabul edilmesinden kaynaklanmış olabilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1980 tarihli genelgesinde ve öncesindeki Kurul kararlarında, örfî dirhemin de karşılığı verilmiştir. 1 örfî dirhemin 3,207 gram ve 1040 örfî dirhemin (yani 1 sâ'ın) 3335 gram olduğu da belirtilmiştir ki, buna göre üçyüz sâ', (300 x 3335= 1000500 gram) 1000,5 kg'a tekabül etmektedir. Yani örfî dirhem esas alınırsa öşür nisabı yaklaşık 1 ton olur.

Beş veskin karşılığı olarak Ömer Nasuhi Bilmen'in *Hukûk-ı İslâmiyye* isimli eserinde 1 ton rakamının zikredilmesi de örfî dirhemin kabulüyle ilgilidir. Çünkü bu esnada dirhemin karşılığı olarak 3,207 gramı (kitabın baskısında bu rakam hatalı çıkmıştır) esas alınmıştır. Hâlbuki Bilmen, bundan birkaç sayfa öncesinde şer'î ve örfî dirhemlerin ağırlık bakımından farklarını açıklamış ve 356,5 şer'î dirhemin 1 kg ettiğini belirtmiştir. $1000 \div 356,5 = 2,805$ eder ki, bu da 1 şer'î dirhemin gram olarak karşılığını gösterir. Kurul da şer'î dirhemin karşılığını 2,806 gram şeklinde belirlemiştir ki, nerdeyse bununla aynıdır.¹⁰⁰

Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* kitabının sadaka-ı fitr bölümünde de şer'î ve örfî dirhem ayırımını yaparak zekât ve fitre konusunda dirhem denilince şer'î dirhemin anlaşılması gerektiğini söylemiş ve 1 sâ'ın (1040 dirhemin) şer'î dirheme göre 2,917 kg, örfî dirheme göre ise 3,33 kg geldiğini belirtmiştir.¹⁰¹ Burada şer'î dirhemi esas alıp 1 sâ'ın karşılığı olarak verdiği rakam, Kurul'un belirlediği rakam ile neredeyse aynı olup beş veskin 300 sâ' olduğu dikkate alınınca, (2,917 kg x 300) 875,1 kg rakamına ulaşılmaktadır. Çıkan sonuç, öşür nisabında şer'î dirhem esas alındığında ulaşılan takribî bir rakamdır. İlave bir not olarak belirtelim ki, *Büyük İslâm İlmihali*'nin bazı sadeleştirilmiş nüshalarında "Arazi Ürünlerinin Zekâtı" kısmındaki bir dipnotta beş veskin 950 kg'a denk geldiği ifadesi vardır

⁹⁸ Ünal, "Arâyâ", 3/337.

⁹⁹ "Zekât", 1994, 6/443.

¹⁰⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 4/121-122, 125-126.

¹⁰¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1986), 345.

ki, bu ifadenin sadeleştirilene ait olması muhtemel olup kitabın aslında bulunamamıştır.

Kâmil Miras da beş veskin 1 ton ettiğini söyleyen müelliflerden biridir. Onun hesaplamasına bakıldığında 1 dirhemi 3,205 gram olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır ki, bu da 1 örfî dirhem'in Kurul tarafından kabul edilen karşılığıyla neredeyse aynıdır.¹⁰² Kurul ise 1959 tarihinden itibaren zekât ve fitre konusunda şer'î dirhem'in esas alınmasında karar kılmıştır.

Hayrettin Karaman ve Hamdi Döndüren'in¹⁰³ de Hanefilere nispet ederek beş veskin 1 ton ettiğini belirtmeleri, Bilmen ve Miras'ın hesaplamaları doğrultusundadır ki bütün bunlar örfî dirhem'in esas alınmasından kaynaklanmaktadır.

Kısacası Kurul'un şer'î dirhemi esas alarak ölçülerle ilgili ortaya koyduğu hesaplama beş veskin 876 kilogram civarında olmasını gerektirirken¹⁰⁴ yayınlarında buğdayın nisabı için 653 kg'dan söz edilmesi bu hesaplama uyulmadığını göstermektedir.

5. Öşür Nisabını Tek Bir Kilograma Sabitlemenin İmkânı

Buraya kadar aktardığımız tespitlerden sonra öşür nisabını kilogram bakımından her üründe farklı farklı ilan etmek yerine, tek bir kilogram olarak ilan etmenin imkânını ve dayanaklarını aramanın uygun olacağı kanaatindeyiz.

5.1. Sâ'ın Karşılığının Belli Bir Ağırlığa Sabitlenebileceğine Dair Görüşler

Öşür nisabının belli bir kilograma sabitlenmesi, bir hacim ölçüsü olan veskin belli bir ağırlık ölçüsüne sabitlenmesine bağlıdır. Veskin sabitlenmesi hususunu ise onun alt katlarından olan sâ' üzerinden değerlendirebiliriz. Zira özellikle Hanefî mezhebinde öşürde nisap söz konusu olmadığından bu konu vesk üzerinden tartışılmamıştır. Sadaka-ı fıtrda gündeme geldiği için, sâ' üzerinden ele alınmıştır.

İmam Muhammed'den farklı bir görüş rivayet edilmekle birlikte Ebû Yûsuf'un Ebû Hanîfe'den naklettiği ve mezhepte kabul edilen görüşe göre, sâ'ın karşılığının rıtl olarak, başka bir deyişle, ağırlık/vezn bakımından tespit edilmesi gereklidir. Zira 1 sâ'ın 8 mi yoksa 5,3 rıtl mı olduğu şeklinde mezhepler arasındaki tartışmada her iki taraf da sâ'ı rıtl ile belirlemeye çalıştığına göre, rıtl üzerinde icmâ oluşmuş sayılır. Artık sâ' başka türlü belirlenemez. Bundan başka alternatiflerin, ittifakın dışına çıkmak

¹⁰² Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 5/83.

¹⁰³ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, 1/214; Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, 528, 529.

¹⁰⁴ Kurul hakkında aynı tespiti yapan bir çalışma için bk. Kacı, "Öşre Tâbi Ürünlerin Nisabı", 126.

anlamına geleceği ifade edilmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre ağırlığı aynı olduktan sonra hacmin ürüne göre farklılık arz etmesinin sakıncası yoktur. 8 rıtl ağırlığındaki her ürün 1 sâ' sayılır. İmam Muhammed'den rivayet edilen görüşe göre ise öncelikle hacim belirlenmelidir. 1 sâ' miktarında kabul edilecek ürünlerin hacimlerinin eşit olması zorunludur, ağırlıkları farklı olabilir.¹⁰⁵ Hanefilerce sâ', 8 rıtl olarak belirlendikten sonra, rıtl da dirhem ile tespit edilmiştir. İlerleyen asırlarda mezhep içinde gittikçe kabul gören yaklaşıma göre 1 rıtl, 130 dirhem, 8 rıtl (1 sâ') ise 1040 dirhemdir.

Hanefî kaynaklarda Tahâvî'den (ö. 321/933) nakledilen bir görüşe göre, 1 sâ'ın karşılığının 8 rıtl olarak belirlenmesinde mercimek ve fiğ esas alınır. Zira bunların ağırlığı ile hacmi birbirine eşit kabul edilmiş ve tane ağırlıkları arasında ciddi bir fark görülmemiştir. Buna göre 8 rıtl (1040 dirhem) mercimek veya fiğ alan bir kap, 1 sâ' kabul edilir. Bundan sonra, fitır sadakası bakımından, böyle bir kap ne kadar arpa, hurma veya kuru üzüm alıyorsa, 1 sâ' sayılır ve tamamı sadaka olarak verilir. Buğdayda ise böyle bir kabın yarısını dolduran buğday yarım sâ' kabul edilir ve sadaka olarak verilir. Tahâvî'den aktarılan bu görüş, İbnü'l-Hümâm ve İbn Nüceym (ö. 970/1563) gibi sonraki bazı Hanefiler tarafından imamlar arasındaki ihtilafı ortadan kaldırmaya yönelik bir teklif olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁶ Sonraki bazı Hanefiler arasında öne çıkmakla birlikte mezhepte bu görüş üzerinde ittifak olduğu söylenemez. Esasında bu görüşün, İmam Muhammed'in kanaati doğrultusunda şekillendiği söylenebilir. İbn Âbidîn de bu tespiti yapmakta, söz konusu görüşün imamlar arasındaki ihtilafı ortadan kaldırmadığını, Ebû Hanîfe'nin sâ'ın ağırlığı konusunda mercimeği veya fiği esas aldığını söylemenin gerçekçi olmayacağını, onun esas aldığı ürünlerin fitre konusunda gündeme gelen buğday ve arpa gibi ürünler olabileceğini belirtmektedir.¹⁰⁷ Tahâvî'nin görüşü uygulandığında, önce 8 rıtl miktarındaki mercimek veya fiğın hacmi tespit edilecek yani sâ' böyle belirlenecek, miktarı 1 sâ' olan ürünlerin hacimleri eşit fakat ağırlıkları farklı olacaktır. Böylece 1 sâ'ın ağırlığı her ürüne göre farklılık arz edecektir. Sonuçta, 1 sâ'ın 8 rıtl olduğu şeklinde mezhepteki

¹⁰⁵ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1414/1993), 3/113; Kâsânî, *Bedâi'*, 2/73; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/301-302; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1313), 2/274.

¹⁰⁶ Kâsânî, *Bedâi'*, 2/73; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/301-302; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 2/274; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1423/2003, 3/320-321.

¹⁰⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1423/2003, 3/321; Bu nüshada hatalı olan bir ibare, başka bir nüshadan kontrol edilerek buna göre bir yorum yapılmıştır. Bk. Muhammed Emin b. Ömer ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Mısır: Dârü't-Tibâati'l-Mısrıyye, 1272), 2/77.

temel görüşten ayrılma söz konusu olacaktır. Ebû Hanîfe'ye ait olan ve mezhepte kabul edilen görüşe göre 1 sâ' olan bütün ürünlerin ağırlıkları aynı fakat hacimleri farklı olmaktadır. Bu ağırlık da 8 rıtlıdır (1040 dirhem). Dolayısıyla mercimek ve fiğ dışındaki ürünlerden 8 rıtlı (1040 dirhem) ağırlığına ulaşan miktar da, bir sâ' kabul edilir.

İmam Muhammed'in görüşünün, sâ'ın hacim ölçüsü olduğuna ilişkin nassa bağlılık iddiasına dayandığı söylenebilir. Ebû Hanîfe'nin görüşü ise artık o hacim ölçüsünü aynen tespit etmenin imkânsızlığına ve bunun karşılığının ağırlık olarak belirlenmesi üzerinde ittifak gerçekleşmiş olmasına dayanmaktadır. Sâ'ın ağırlıkla ifade edilmesi, asla uygunluk bakımından problemlili gözüke de, karşı görüş de şüpheden hali değildir. Zira sâ' sonraki devirlere hacim ölçüsü olarak aynen aktarılmamıştır. Mercimek ve fiğ üzerinden yapılacak bir takdirde de, önce bunların ağırlığının 8 rıtlı olarak kabul edilmesi sonra da buna bağlı olarak hacmin ortaya konulması söz konusudur. Böyle bir takdirin de izafilik taşıdığı açıktır.

İbn Âbidîn'in aktardığına göre Sadrüşşerîa (ö. 747/1346) fitre konusunda sâ'ın ağırlığını belirlerken, iyi cins buğdayı esas almanın ihtiyat olduğunu belirtmektedir. Çünkü buğday mercimekten daha hafif çekmektedir ve ikisi de aynı ağırlıkta olduğunda buğday hacim bakımından daha çoktur. Fitre verirken de daha çok vermek, ihtiyattır. Buna göre 1 sâ', 8 rıtlı (1040 dirhem) buğday alan bir kaptır. Fakat İbn Âbidîn buğdayın değil arpanın ağırlığını esas almanın ihtiyata daha uygun olacağı kanaatinde. Çünkü arpa buğdaydan daha hafiftir ve ikisi de aynı ağırlıkta olduğunda arpa hacim bakımından daha çoktur. Buna göre 1 sâ', 8 rıtlı (1040 dirhem) arpa alan bir kaptır. Arpa dışında bir üründen de fitre verilecek olsa bile, böyle bir kabı dolduracak kadar verilmesi uygun olur. Burada meselenin ihtiyat bağlamında ele alınması, ihtiyata uymayan diğer görüşle amel etmenin de geçerli olacağına işaret etmekteyse de, İbn Âbidîn, ibadetler konusunda ihtiyatla amel etmenin vacip olduğu yönünde Serahsî'den (ö. 483/1090 [?]) bir görüş aktarmaktadır.¹⁰⁸

Fitre konusunu bir tarafa bırakarak öşür nisabına dönecek olursak, burada ihtiyat, nisap rakamını yukarıda değil aşağıda tutmaktır. Zekât alacak tarafın lehine olan da budur. Dolayısıyla hacim bakımından daha az olanın, başka bir deyişle, daha ağır çeken ürünün ağırlığının nisap kabul edilmesi ihtiyata uygundur. Örneğin mercimeğin en ağır çeken ürün olduğu varsayıldığında, beş vesk (300 sâ'/876 kg) mercimek, hacim bakımından beş vesk buğdaydan ve arpadan daha az olacaktır. Böylece örneğin 876 kg mercimek kaç litre ediyorsa bunun nisap kabul edilmesi, ardından her bir üründen bu kadar litrenin zamanımızda kaç kilograma tekabül ettiğinin

¹⁰⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1423/2003, 3/321.

belirlenerek her ürün için ayrı ayrı rakamların nisap olarak belirlenmesi durumu ortaya çıkacaktır. Şu var ki, fitre konusunda başka, öşür nisabı konusunda başka bir ihtiyatı esas almak sonuçta bir hacim ölçüsü için iki ayrı karşılık tespit etmek anlamına gelecektir ki, bunun kafa karışıklığına ve zorluğa yol açacağı aşikârdır. Tüm bunlar İmam Muhammed'den gelen ve hacmi esas alan rivayetin doğurduğu sonuçlardır. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre ise sâ'ın ağırlık olarak karşılığı belirlendikten sonra bu ağırlık bütün ürünlere uygulanabilir. Aynı uygulamayı beş vesk için de geçerli kıldığımızda tespit edilen ağırlık tüm ürünler için nisap kabul edilebilir. Her ürün için ayrıca nisap belirlemeye gerek kalmayacaktır. Tabi ki burada Ebû Hanîfe'nin öşürde beş vesk nisabını kabul etmediği hatırlanmalıdır. Onun, ölçülerin karşılığını tespitteki genel yaklaşımının bu meseleye uyarlanması ile mezkûr sonuca ulaşılmakta ve bunun tatbiki daha kolay olmaktadır. Bu durumda önce bütün ürünlerden öşür gerektiği konusunda Ebû Hanîfe'nin görüşünün, ardından öşürde nisabın şart olduğu konusunda İmâmeynin ve diğer mezheplerin görüşlerinin esas alındığı ve nisap ölçülerini belirlerken tekrar Ebû Hanîfe'nin ölçülerle ilgili yaklaşımına başvurulduğu söylenebilir. Şu var ki, sâ'ın karşılığını belirlemede ağırlığın itibara alınması sadece Ebû Hanîfe'nin değil aynı zamanda Ebû Yûsuf'un da görüşüdür. Ebû Yûsuf öşürde nisap şartını kabul etmektedir. Öte yandan imamlardan yapılan bu aktarımların sadece destekleyici mahiyette olup esasında onların görüşlerinin bir arada taklid/telfik edilmesinin değil yeni bir icihadın söz konusu olduğu söylenecek olursa o takdirde muhtemel itirazlar kısmen cevaplanmış olur.

Diğer mezheplerin bir kısmında da sâ' ve veskin belli bir ağırlık ölçüsüne sabitlenmesinin imkânı bulunmaktadır. Nevevî, ister buğdaydan ister başka bir üründen olsun, 1 sâ'ın 5,3 rıtl olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda çeşitli müelliflerden alıntılara yer veren Nevevî, sâ' gibi ölçülerin tespitinde ağırlık değil hacim ölçülerinin asıl olduğunu, fakat Hz. Peygamber'in sâ'ına uyarlanmış bir ölçek bulunmadıkça, akılda kalıcılığı sağlayan ve ağırlık türünden belirlenen karşılığa (rıtl) itibar edilmesi şeklindeki görüşün daha güzel olduğunu belirtmektedir. İhtiyata dikkat ederek daha çok miktarda fitre verilmesi onun da üzerinde durduğu bir husustur.¹⁰⁹ Bir diğer eserinde Nevevî, kefâretlerin ve fitrenin miktarını belirlemede problem bulunduğunu belirtmektedir. Zira bazı fakihler bu konularda ağırlığın değil hacmin/keylin muteber olduğunu zikretmişler bazı fakihler ise müddün ağırlık olarak karşılığı ne ise bunun itibara alınacağını söylemişlerdir.¹¹⁰ Nevevî, Şâfi mezhebinde beş veskin ağırlık ölçülerinden karşılığının 1600 rıtl olarak belirlenmesinin kesin bir sınır

¹⁰⁹ Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/128-129.

¹¹⁰ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 8/135.

(tahdidî) mı yoksa yaklaşık (takribî) bir tespit mi olduğu hususunda ihtilaf bulunduğunu, çoğunluğa göre bunun tahdidî kabul edildiğini ifade etmektedir. Takribî olduğunu söyleyenlere göre, birkaç ritil noksanlık kusur kabul edilmez ve bu haliyle de beş vesk sayılabilir.¹¹¹

Hanbelîlerden İbn Kudâme, nisapta keylin muteber olduğunu ancak bunun tam olarak belirlenip korunabilmesi ve sonraki nesillere nakledilebilmesi için vezne çevrildiğini ifade etmektedir.¹¹²

Ebû Hanîfe başta olmak üzere, eski fakihlerden yapılan yukarıdaki aktarımlara bakıldığında Hz. Peygamber devrindeki sâ‘ ve veskin günümüzdeki tam karşılığı bulunamadığından bunları belli bir ağırlık ölçüsüne sabitlemenin fıkhen mümkün olduğu sonucuna varılabilir. Fakihlerin ihtiyatın esas alınması yönündeki tavsiyelerinin uygulanmasına gelince, yukarıda belirttiğimiz gibi, fitre verirken başka, öşür nisabını belirlerken başka bir ihtiyatı esas almak, geçmişteki şer‘î ölçülerin güncel karşılığını tespit bakımından ikiliğe, zihin karışıklığına ve zorluğa yol açacaktır. Zorluğu giderme gerekçesi, aynı zamanda bir sonraki başlıkla ilişkilidir.

5.2. Zorluğu Def Etme ve Maslahat İlkeleri

Her bir ürünün nisabının kilogram bakımından farklı ilan edilmesi, yukarıda ifade ettiğimiz detaylı ve zorlu çalışmaları gerektirmesinin yanında, öşür verecek mükellefler bakımından da çeşitli zorluklara yol açacaktır. Zira bu durumda öşür nisabıyla ilgili onlarca farklı rakam bulunacak ve bunların hem akılda tutulması hem de uygulanmasında zorluklar yaşanacaktır. Herhangi bir çiftçinin, farklı tarlalarda veya aynı tarlada, yıl içinde birçok ürün yetiştirdiği hesaba katılacak olursa, yaşanacak zihin karışıklığının boyutları daha iyi kavranabilir. Hâlbuki asr-ı saadette öşür nisabı, o günün ölçüleri bakımından tek ve sadedir: o da beş vesktir. Dolayısıyla günümüzde kilogram bakımından belirlenecek nisabın, sade, kolay ve uygulanabilir olmasını dikkate almak da önem arz etmektedir.

Bu noktada kanaatimizce zorluğu def etme ve maslahat ilkeleri de işletilebilir. Bunun başka örnekleri fıkhîta bulunmaktadır. Örneğin Ebû Hanîfe’ye göre, gümüşün ve altının zekâtı kırkta bir olmasına rağmen, nisabı geçen ancak kırka tam olarak bölünmeyip kesirli sonuç veren sayılarda zekât farz olmaz. 200 dirhem gümüşü olan kimse 5 dirhem zekât vereceği gibi iki yüzden sonra 240 olmadıkça, mesela 239 dirhem bulunduğu yine 5 dirhem zekât verecektir. Dirhemlerin sayısı 240’a ulaştığında ise 6 dirhem zekât verir. Aradaki sayılarda zekâtın gerekmemesi, küsuratlı sonuç verecek şekilde hesap yapmanın ve bunu uygulamanın zor olmasını itibara alarak “zorluk giderilir / الحرج مدفوع” kaidesinin işletilmesi şeklin-

¹¹¹ Nevevî, *Ravdatü’l-tâlibîn*, 2/233.

¹¹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/11.

de izah edilmektedir. İmâmeyn ise bu konuda farklı görüştedir.¹¹³ Neticede Ebû Hanife'nin hesaplama zorluğunu dikkate alarak, tam bölünemeyen sayılarda zekâtın gerekmeceğini ifade etmesi, bizim meselemize de ışık tutmaktadır. Çok sayıda ürün için farklı farklı kilogramları nisap olarak belirlemenin ve bunu uygulamanın zorluğu nedeniyle tek bir ürünün nisabı için belirlenen kilogram, diğerlerine uygulanabilir ve aralarındaki farklılık görmezden gelinebilir.

Nitekim çağdaş araştırmacılardan bazıları da ölçülerin karşılıklarıyla ilgili kesin bir tespit yapmanın ve tek bir rakam belirlemenin zorluğu nedeniyle, yaklaşık bir rakamın kabul edilmesinin meşruiyetini savunurken dinde “kolaylık” ilkesinden ve “takrib” kaidesinden söz etmektedirler. Bu anlayışın gerekçelerinden biri Hz. Peygamber devrinde piyasada farklı ağırlıkta dirhemler bulunmasına rağmen bunların hepsi için nisabın 200 dirhem olarak belirlenmiş olmasıdır. Bu bilgiye daha önce de yer vermiştik. Hz. Peygamber, “Fârisî dirhem olursa onun nisabı şu kadar, Bağlı dirhem olursa onun nisabı şu kadar” diye ayırmamış ve bütün dirhemler için 200 rakamını nisap kabul etmiştir.¹¹⁴

5.3. Örfî Ölçünün Ortadan Kalkmasının Hükme Etkisi

Öşürle ilgili hadislerde veskten söz edilmesi, başta Hanbelîler olmak üzere bazı fakihler tarafından öşürün sadece vesk ile ölçülen ürünlerde gerekli olacağı şeklinde anlaşılmıştır. Bu şekildeki lafzî ve zâhirî bir yaklaşım devam ettirilecek olursa, günümüzde nisabın da ancak keyl cinsinden olabileceği, yani hacim ölçüsüyle belirlenmesi gerektiği anlayışı ortaya çıkabilir. Ancak mezkûr hadisleri esas alarak öşürde nisabın gerekli olduğunu kabul eden İmameyn gibi fakihler, veskin zikredilmesini sınırlayıcı olarak görmemişler ve vesk ile ölçülmeyen ancak dayanıklı olan ürünlerde de öşürün gerekli olduğunu kabul etmişlerdir. Ürünün vesk ile ölçülüyor olması yükümlülüğün ortadan kalkmasını gerektirmemektedir.

Bu bağlamda, önceki iki gerekçeden başka, hadislerde zikredilen veskin de örfî olduğunu ve örf değiştiğinde ölçünün değişebileceğini dolayısıyla geçmişte vesk ile ölçülen ürünler için günümüzde tek bir kilogramın nisap olarak ilan edilebileceğini söylemek mümkündür.

Hadislerde veskin zikredilmesini, tarım ürünlerinin ebedi olarak vesk ile ölçülmesi gerektiği şeklinde emredici tarzda anlamak isabetli gözükmemektedir. Nasta, o gün kullanılan basit ve kolay, tek bir ölçü

¹¹³ Ebû'l-Fazl Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîl'il-Muhtâr* (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1356/1937), 1/111; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000), 3/371.

¹¹⁴ Muhammed Abdülğaffâr eş-Şerîf, “Münâkaşa”, *en-Nedvetü't-tâsia li kadâ-ya'z-zekâti'l-muâsıra 110-13 Muharrem 1420 / 26-29 April 1999* (Küveyt: Bey-tü'z-Zekât, 2007), 228-229.

getirilmiştir. Bu da beş vesktir. Günümüzde ürünler genellikle ağırlık ölçüsüyle tartıldığına göre, nisabın kilogram olarak ilan edilmesi bir ihtiyaçtır. Bu doğrultuda nisapta hacmin dikkate alınmasının genel geçer bir ilke değil örfi olduğu, örf değiştiğinde ölçünün de değişebileceği ve yeni ölçünün hadislerdeki ölçüye uyarlanabileceği söylenebilir. Bu şekildeki bir açıklama, hadislerde veskin zikredilmesini o günün şartlarına bağlı kabul edip şayet o devirde hububat gibi ürünler kilo ile ölçülüyor olsaydı, nisaplarının da kilo ile belirleneceği ve nisabın kilo bakımından tek bir rakam olacağı şeklindeki bir yorumun sonucudur.

Örfi ölçünün değişmesi nedeniyle yeni bir ölçünün belirlenmesi hususunda, öşür nisabına benzer bir örnek, vakitlerin tam oluşmadığı bölgelerde namaz vakti için “takdir” yöntemine başvurulmasıdır. Normal vaktin oluşmaması, namazın vücubiyetini kaldırmadığı gibi o bölgelerdeki namaz vakitlerinin vaktin normal olarak oluştuğu yerlere göre belirlenmesini de zorunlu kılmamaktadır. Değişik kriterlere göre bir takdire başvurmak mümkündür.¹¹⁵

Sonuç

Öşürde nisabın şart olduğu görüşünü kabul edenler bakımından, günümüzde tarım ürünlerinin zekât nisabı konusunda kilogram bakımından belli bir rakamın belirlenmesine gerek duyulmaktadır. Zira eskiden vesk ve kile benzeri hacim ölçüleriyle ölçülen tarım ürünlerinin çoğu artık tartılmaktadır.

Öşür nisabını belirlemek üzere, geçmişte bir hacim ölçüsü olan veskin zamanımızdaki litre gibi hacim ölçülerine çevrilmesi, ilk bakışta asla daha uygun gibi gözükse de, böyle bir işlemin kesin karşılık vereceği garanti edilememekte olup burada esas alınan verilerin her biri hakkında tarihi süreçte ve günümüzde çeşitli ihtilaflar bulunmaktadır. İhtilaf ve şüpheden arı bir yöntem söz konusu değildir. Buna rağmen, veskin litreye çevrilmesi ve ardından da bu kadar litre çeken her bir ürünün farklı ağırlıkta olmasına bakılarak, her ürün için farklı farklı kilogramların nisap olarak belirlenmesi, nisap için onlarca farklı rakamı ortaya çıkaracak, bu da hem öşür mükellefleri için hem de onlara rehberlik edecek din adamları için zorluk ve meşakkate yol açacak, kafa karışıklığına neden olacaktır. Zorluğu def etme ve maslahat gibi ilkeler, nisap için tek bir kilogram belirlemeye ve bunu eskiden keylî olduğu halde şimdilerde tartılmakta olan bütün ürünlerde geçerli kılmaya imkân vermektedir. Geçmiş devirlerde ulemanın, sâ‘ ve veski, rıtl veya dirheme çevirirken genellikle tek bir rakam belirlemeleri ve her bir ürüne göre farklı rakamlar tespit etme gayretine girmemeleri,

¹¹⁵ Örf ve niyetlerin değişimi ile fetvanın değişimi noktasında farklı örnekler için bk. Fatih Yücel, “Fetvanın Değişim Gerekçelerine Güncel Bir Bakış -Din İşleri Yüksek Kurulu Karar ve Fetvaları Örneği-”, *Diyanet İlmî Dergi* 58/3 (2022), 1149.

mesela 1 sâ'ın Hanefiler tarafından bütün ürünlerde 8 rıtl (1040 dirhem) olarak ilan edilmesi de bu kanaatimizi desteklemektedir. Aynı doğrultuda Din İşleri Yüksek Kurulu da, geçmişte fitre konusunda 1 sâ'ın karşılığını 1040 dirhem ve 2920 gram olarak belirlerken buğday ve diğer ürünler arasında ayırım yapmamıştır. Bu yaklaşım devam ettirildiğinde, öşür nisabı konusunda da, geçmişte keylî olup şimdi tartılan bütün ürünler için geçerli tek bir kilogramın belirlenmesi söz konusu olacaktır. Nitekim İslâm ülkelerindeki fetva mercileri ve zekât kurumlarının çoğunluğunun, öşür nisabını tek bir kilogram olarak ilan etmeleri de bunu desteklemektedir.

Sonuç olarak; a) Dayanıklı olup geçmişte keylî olan ve günümüzde ağırlık ölçüleriyle tartılan tüm ürünlerin öşür nisabı için tek bir kilogramın belirlenmesi fikhen mümkündür. İlke olarak bunu kabul ettikten sonra söz konusu kilogramın kaç olacağı hususu da önem taşımaktadır. Esasen bu makale, eski ölçülerin kilogram gibi güncel ölçülere çevrilmesinde çok farklı hesaplamaların bulunduğu ve belli bir rakamda ittifak etmenin zor olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla her bir fetva merciinin, kendi hesaplamalarına göre bir rakam belirlemesi ve örneğin ülkemizde yetkili olan Din İşleri Yüksek Kurulu'nun, geçmişteki özgün hesaplamalarına dayanarak öşürde nisabı 876 kg olarak belirlemesi uygun gözükmektedir. b) Dayanıklı olup tarihte keylî olan ve günümüzde bazı ülkelerde hâlâ hacim yönünden ölçülen ürünlerde ise nisabı kilogram olarak belirleme lüzumu bulunmadığından, bu tür durumlarda nisabın litre ve gantang benzeri ölçülerle belirlenmesi mümkündür. c) Dayanıklı olmayan veya dayanıklı olduğu halde tarihte keylî olmayan ürünlerin nisabı ise ağırlık veya hacim bakımından değil de kıymet bakımından tespit edilebilir. Bu noktada nisabı kilogram olarak belirlenen ürünlerden en düşük veya orta fiyatta olanın ya da ülkede en yaygın olarak üretilenin nisap kıymetini esas almak gibi alternatifler bulunmaktadır. Hangisinin tercih edileceği hususu başka bir çalışmayı gerektirmektedir.

Kaynakça

Akyüz, Vecdi. *Zekât*. İstanbul: İz Yayıncılık, ts.

Aydoğan, Seydi - Soylu, Süleyman. “Ekmeklik Buğday Çeşitlerinin Verim ve Verim Ögeleri ile Bazı Kalite Özelliklerinin Belirlenmesi”. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi* 26/1 (2017).

Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000.

Babar Sajjad - Kahloon, Ali Haider. “Zekâtın Pakistan’da Kurumsallaşması”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 03-04 Aralık 2016*. İstanbul: Ensar Neşriyat - İSAV, 2017.

Beytü’z-Zekât. *Ahkâm ve fetâva ’z-zekât ve ’s-sadakât ve ’nüzür ve ’l-keffârât*. Küveyt: Beytü’z-Zekât, 1440/2019.

Beytü’z-Zekât ve ’s-Sadakât el-Mısırî. “Kavâidü’z-zekât”. Erişim 13 Mart 2023. <https://baitzakat.org.eg/rules/>

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslâm İlmihali*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1986.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1980.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi’u’s-sahih*. nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Dekâiku üli’n-nühâ li-Şerhi’l-Müntehâ*. 3 Cilt. Kahire: Âlemü’l-Kütüb, 1414/1993.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî fi’l-fikhi’l-Hanefî*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri’l-İslâmiyye - Medine: Dârü’s-Sirac, 1431/2010.

Cici, Recep. “Günümüz İslâm Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabaları”. *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’an ve Sünnette Zekât: Tartışmalı İlmî Toplantı 17-18 Kasım 2007*. İstanbul: Ensar Neşriyat - İSAV, 2008.

Cumhûriyyetü’l-Cezâiriyye Vizâratü’ş-Şüûni’d-Dîniyye ve’l-Evkâf. “Keyfe tahsib zekâte mâlik”. Erişim 10 Ocak 2023. <https://www.marw.dz/%D9%83%D9%8A%D9%81-%D8%AA%D8%AD%D8%B3%D8%A8-%D8%B2%D9%83%D8%A7%D8%A9-%D9%85%D8%A7%D9%84%D9%83>

Cumhûriyyetü’l-Cezâiriyye Vizâratü’ş-Şüûni’d-Dîniyye ve’l-Evkâf. “Nisâbu’z-Zekât”. Erişim 31 Mart 2023. <https://marw.dz/%D9%86%D8%B5%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D9%83%D8%A7%D8%A9>

Dâiratü’l-İftâ el-Ürdüniyye. “ez-Zürû’u’l-letî tecibü fihe’z-zekât”. Erişim 31 Mart 2023. <https://www.aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=2924#YVdRTJrwPFI>

Dâiratü’l-İftâ el-Ürdüniyye. “Kıymetü zekâti’l-hubûbi bi’l-kiluvât”. Erişim 01 Nisan 2023. <https://www.aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=2277#YVdQbJrwPFK>

Dâiratü'l-İftâ el-Ürdüniyye. “Mâ hüve mikdâru zekâti'l-fitr”. Erişim 01 Nisan 2023. <https://www.aliftaa.jo/Question.aspx?QuestionId=1221#.YVddKZrwPFI>

Dâiratü'l-İftâ el-Ürdüniyye. “Mikdâru Zekâti'l-Fitr li Âm 1435”. Erişim 01 Nisan 2023. <https://www.aliftaa.jo/Decision.aspx?DecisionId=255#.YVdfE5rwPFL>

Dâru'l-İftâ el-Mısriyye. “Zekâtü fâkihîti'l-mancû”. Erişim 19 Mart 2023. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatawa/14941/%D8%B2%D9%83%D8%A7%D8%A9-%D9%81%D8%A7%D9%83%D9%87%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A7%D9%86%D8%AC%D9%88>

Dâru'l-İftâ el-Mısriyye. “Zekâtü'z-zürüi ve's-simâr ve sûretü ihrâcihâ”. Erişim 10 Ocak 2023. <https://www.dar-alifta.org/ar/fatawa/13476/%D8%B2%D9%83%D8%A7%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B2%D8%B1%D9%88%D8%B9-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AB%D9%85%D8%A7%D8%B1-%D9%88%D8%B5%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A5%D8%AE%D8%B1%D8%A7%D8%AC%D9%87%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D8%B0-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%83%D8%AA%D9%88%D8%B1-%D8%B4%D9%88%D9%82%D9%8A-%D8%A5%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%87>

Dîvânü'z-Zekât es-Sûdânî. “Zekâtü'z-zürü'i ve's-simâr”. Erişim 01 Nisan 2023. <http://www.zakat-sudan.org/index.php-page=subject2&pid=30.htm>

DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.

DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. İzmir: DİB Yayınları, Aralık 2018.

DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar I*. Ankara: DİB Yayınları, 2014.

DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. “Günümüz Şartlarına Göre Öşür Oranları İve Yapılan Masrafların Ziraî Mahsulden Düşürülmesi”. Erişim 01 Nisan 2023. <https://fetva.diyaret.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/11329/gunumuz-sartlarina-gore-osur-oranlari-%E2%80%8Eve-yapilan-masraflarin-zirai-mahsulden-dusurulmesi%E2%80%8E>

DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. “Zekât, Fıtır Sadakası ve Kurban Nisaplarının Hesaplanması Hk. 16.11.1980 tarihli ve 7 No'lu Genelge”. *Diyanet İlmî Dergi* 23/2 (1987).

DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. *Zekât: Sıkça Sorulanlar*. Ankara: DİB Yayınları, 2010.

DİYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. *Zekat: Sıkça Sorulanlar*. İstanbul: DİB Yayınları, 2017.

DİYKA, Din İşleri Yüksek Kurulu Arşivi. *Kurul Kararları*.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle İslâm İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2002.

Ebü Dâvûd, Süleymân b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenu Ebî Dâvûd*. nşr. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabellî. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.

Ebü Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *Kitâbü'l-Harâc*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1399/1979.

Erkal, Mehmet. “Nisab”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/138-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Erkal, Mehmet. “Öşür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/100-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Erkal, Mehmet. *Zekât : -bilgi ve uygulama-*. İstanbul : Erkam Yayınları, 2004.

EÜMFGMB, Erciyes Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü. “Buğdayın Dış Görünüşü”. Erişim 01 Nisan 2023. <https://gida.erciyes.edu.tr/upload/AJOTJ1N8-tahillarda-koku,-renk,-yab-madde,-tane-Ir,-hektolitire,-bintane-donusturuldu.pdf>

Güman, Osman. “Zekât Nisab Değerlerinin Güncellenmesi”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 03-04 Aralık 2016*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Günay, Emre. “Emevî Dönemine Ait Dînâr ve Dirhemlerden Örnekler”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (2021).

Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, İmaj İç ve Dış Ticaret A.Ş., 2003.

Hattâb, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibü'l-celîl fî Muhtasarı Halîl*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992.

Hey'etü'l-Âmme li'-Ş-Şüni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf. “Zekâtü'n-nahli'l-lezî fi'l-büyût”. Erişim 31 Mart 2023. <https://www.awqaf.gov.ae/ar/Pages/FatwaDetail.aspx?did=92632>

Hinz, Walther. *İslâm'da Ölçü Sistemleri*. çev. Acar Sevim. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1990.

Islamic Fiqh Academy India. “Deduction of Expenses for Determining the Nisab of ‘Ushr”. Erişim 01 Nisan 2023. <http://www.ifa-india.org/pdfs/pdf-20210602062051.pdf>

Islamic Fiqh Academy India. “Nizâmu'l-'Uşri ve'l-Harâc fi'l-İslâm ve Hükmü Erâdi'l-Hind ve Bâkistân”. Erişim 01 Nisan 2023. <http://www.ifa-india.org/ar/pdfs/pdf-20211110043508.pdf>

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Mısır: Dârü't-Tıbbâti'l-Mısriyye, 1272.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn. *el-Muğni*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968.

İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısri. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1313.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1425/2004.

İbn Şâs, Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullah b. Necm. *İkdü'l-cevâhiri's-semîne*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1423/2003.

İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn. *Câmi'ü'l-ümmehât*. b.y.: el-Yemâme li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1421/2000.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî. *Fethu'l-kadîr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

İdâratü'l-İftâ el-Küveytiyye. “Bâbü'l-hâric mine'l-ard”. *el-Fikhu'l-müyesser*. Erişim 01 Nisan 2023. <https://eftaa.awqaf.gov.kw/ar/%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%82%D9%87%20%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%8A%D8%B3%D8%B1/%D8%A8%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D8%AC-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B1%D8%B6-4912>

Kacı, Temel. *İslam Hukuk Düşüncesinde Mali Mükellefiyetler Açısından Nisap*. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.

Kacı, Temel. “Öşre Tâbi Ürünlerin Nisabı”. *Güncel Dinî Meseleler İstisare Toplantısı XI: Öşür Hesaplamalarıyla İlgili Güncel Dinî Meseleler*. Ankara: DİB Yayınları, 2022.

Kallek, Cengiz. “Dânek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/457-458. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Kallek, Cengiz. “Kile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/568-571. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Kallek, Cengiz. “Men”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/105-107. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Kallek, Cengiz. “Rıtl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/52-55. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Kallek, Cengiz. “Sâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/317-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Kallek, Cengiz. “Vesk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/70. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Karadâvî, Yûsuf. *Fikhü'z-zekât*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1424/2003.

Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Mısırî. *ez-Zehîra*. 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.

Karaman, Hayreddin. *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.

Kâsânî, 'Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâiü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

Kılıç, Hasan. “Ekmeklik Buğdayda Bazı Tarımsal Özelliklerin Genotip X Çevre İntereksiyonu, Kalıtım Derecesi Tahminleri İle Stabilite Analizleri Etkisi”. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi* 14/1-2 (2005), 75-84.

Kılıç, Hasan vd. “Makarnalık Buğdayda Bazı Tarımsal Özelliklerin Genotip X Çevre İntereksiyonu, Kalıtım Derecesi Tahminleri İle Stabilite Analizleri”. Erişim 01 Nisan 2023. <http://acikerisim.bingol.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.12898/224/makarm.%c3%a7everxgenotip.pdf?>

Kutluay, Abdulmelik. “Farklı Tarım Ürünlerine Göre Öşür Nisabının Tespiti”. *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı XI: Öşür Hesaplamalarıyla İlgili Güncel Dini Meseleler*. Ankara: DİB Yayınları, 2022.

Kutluay, Abdulmelik. “Günümüz Ölçü Birimlerine Göre Tarım Ürünlerinin Zekât Nisabının Tespiti”. *Darulfunun İlahiyat* 33/1 (Haziran 2022), 209-245.

Kürdî, Muhammed Necmeddin. *el-Mekâdirü 'ş-şer'iyye ve'l-ahkâmü'l-fikhiyyeti'l-müteallikati bihâ*. Kahire: y.y. 1426/2005.

Majlis Ugama Islam Singapura. “A Guide To Zakat”. Erişim 01 Nisan 2023. <https://www.muis.gov.sg/-/media/Files/Zakat/PDFs/A-Guide-to-Zakat.pdf>

Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li ta'lîl'il-Muhtâr*. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1356/1937.

Mevvâk, Muhammed b. Yûsuf Ebi'l-Kâsım. *et-Tâc ve'l-iklîl şerhu Muhtasari Halîl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1994.

Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.

Miras, Kâmil. *Sahîh-i Buhârî Muhtasari Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. Ankara: DİB Yayınları, 1978.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim. *el-Câmi 'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Nesefî, Ebü Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed. *Tilbetü't-talebe fî'l-istilâhâti'l-fikhiyye*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1416/1995.

Nevevî, Ebü Zekerîyya Yahya b. Şeref. *el-Mecmû 'şerhu'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

Nevevî, Ebü Zekerîyya Yahya b. Şeref. *Ravdatü't-tâlibîn*. thk. Zuheyr eş-Şâvîş. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1412/1991.

Re'fet Osman, Muhammed. “Rudûdü'l-bâhisîn”. *en-Nedvetü't-tâsia li kadâya'z-zekâti'l-muâsıra 10-13 Muharrem 1420 - 26-29 April 1999*. Küveyt: Beytû'z-Zekât, 2007.

Sahillioğlu, Halil. “Dirhem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/368-371. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Semerkindî, Ebü Bekr Alâuddîn Muhammed b. Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994.

Serahsî, Ebü Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1414/1993.

STB, Sungurlu Ticaret Borsası. “Buğday Çeşitleri”. Erişim 01 Nisan 2023. <http://www.sungurlutb.org.tr/%C3%9Creticimize/Bu%C4%9Fday%C3%87e%C5%9Ffitleri/tabid/3889/Default.aspx>

Sundûku'z-Zekât el-Katarî. “el-Hulâsa fî ahkâmi'z-zekât”. Erişim 01 Nisan 2023. https://www.zf.org.qa/Contents/misTopics/zakat/library/books/zakat_khlasa.pdf

Sundûku'z-Zekât el-Lübânî. “Keyfe yüzekki'l-müzârîün meZRûâtihim”. Erişim 01 Nisan 2023. <https://www.zakat.org.lb/pages/ar/questions-and-answers/1319>

Sundûku'z-Zekât el-Lübânî. “Nisâbu zekâtü'z-zürû'i ve's-simâr bi'l-kîlu”. Erişim 01 Nisan 2023. <https://www.zakat.org.lb/pages/ar/questions-and-answers/909>

Sundûku'z-Zekât ve's-Sadakât el-Bahreynî. “el-İstifârâtü'ş-şer'iyeti'l-hâssa bi'z-zekât ve's-sadakât”. Erişim 01 Nisan 2023. https://zakafund.bh/?page_id=313

Şensoy, Necdet. “Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât: Malezya Zekât Sandığı Örneği”. *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât: Tartışmalı İlmî Toplantı 17-18 Kasım 2007*. Ensar Neşriyat - İSAV, 2008.

Şerîf, Muhammed Abdülğaffâr. “Münâkaşa”. *en-Nedvetü'l-tâsia li kadâya'z-zekâti'l-muâsıra 110-13 Muharrem 1420 / 26-29 April 1999*. Küveyt: Beytû'z-Zekât, 2007.

Şeybânî, Muhammed b. Hasen. *el-Asl*. thk. Mehmet Boynukalın. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.

Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed Damad Efendi. *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*. 2 Cilt. İstanbul: Eda Neşriyat, 1991.

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâil ed-Dükâtî. *Hâşiye alâ Merâki'l-felâh*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîye, 1418/1997.

Tehânevî, Muhammed b. A'la b. Ali el-Fârûkî el-Hanefî. *Mevsûatu Keşşâfî ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*. Beyrut: Mektebetü Lübnan [Librairie du Liban], 1996.

TMO, Toprak Mahsulleri Ofisi. “Toprak Mahsulleri Ofisi Hububat Alım ve Satış Esaslarına İlişkin Uygulama Yönetmeliği”. Erişim 01 Nisan 2023. https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/mevzuat/Icyonetmelik/46_hubyonetm22072011.pdf

Ünal, Halit. “Arâyâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/337. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Yalçın, İsmail. “Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 20/2 (Aralık 2016), 235-270.

Yavuz, Yunus Vehbi. “Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi”. *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri*. Bursa: Kurav Yayınları, 2006.

Yücel, Fatih. “Fetvanın Değişim Gereççelerine Güncel Bir Bakış -Din İşleri Yüksek Kurulu Karar ve Fetvaları Örneği-”. *Diyanet İlmî Dergi* 58/3 (2022).

Yücel, Fatih. “Türkiye’de Güncel Zekât Problemleri”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat - İSAV, 2017.

Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddin Osmân b. Alî. *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik*. Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyye, 1313.

“Keyl”. *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*. 35/177-182. Küveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şüni'l-İslâmiyye, ts.

“Mekâdîr”. *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*. 38/295-325. Küveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.

“Mîzân”. *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*. 39/400-404. Küveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.

“Nisâb”. *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*. 40/318-319. Küveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.

“Vezni”. *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*. 43/136-138. Küveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.

“Zekât”. *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*. 23/226-335. Küveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, ts.

“Zekât”. *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*. ed. Ahmed Ağırakça. 6/442-444. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1994.

